

ДЗВОНИ

**ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ**

**РИМ - ДІТРОЙТ - ЧІКАГО
ч. 1 (108) 1979**

В. ДЯДИНЮК

ВИДАННЯ
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛІЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. СВ. КЛИМЕНТА ПАПИ

EDITIONES
UNIVERSITATIS CATHOLICAE UCRAINORUM
S. CLEMENTIS PAPAE

Ч. 1 (108)

Р. 1979

ДЗВОНИ
CAMPANAЕ - THE BELLS - LE CAMPANE
LES CLOCHEС - DIE GLOCKEN

Тримісячник української християнської літератури творчості

видав

Філософічно-гуманістичний факультет УКУ

Редакцію веде проф. д-р Богдан Лончиня

РИМ — ДІТРОЙТ — ЧІКАГО
1979

Склад і друк „Ставропігії”, друкарні парадії св. Володимира і Ольги в Чікаго
2226 W. Chicago Ave   “Stauroregion” Printing   Tel. 276-0774   Chicago, Ill. 60622

о. д-р Віктор І. Поспішіль

УКРАЇНСЬКА ЦЕРКВА В СИСТЕМІ КАНОНІЧНОГО ПРАВА СХІДНИХ КАТОЛИЦЬКИХ ЦЕРКОВ

Численні автори залюбки розяснюють і описують для світських людей складні проблеми в навчанні Церкви й радо пишуть на теми моральної, біблійної й пасторальної богословії для всіх прошарків католицьких мирян, так для тих, що мають мінімальну освіту, як і для випускників університетів і професійних шкіл; однаке завжди відчувається недостачу писань на теми канонічного права для зацікавлених мирян.

Українці католики цікавляться й турбуються від деякого часу проблемою автономії чи відновленням незалежності Української Католицької Церкви в рамках ширшої спільноти Римської Католицької Церкви. Їхнє зацікавлення можна заспокоїти тільки шляхом вивчення відповідного церковного законодавства, а саме конституційної ділянки канонічного права. І якраз ця стаття має за ціль описати структуру східніх католицьких Церков, які, по своїй природі, втішалися від найдавніших часів деякою дозою самоврядування, та показати, як ті церковні одиниці повинні виконувати своє завдання у згоді з відповідними законами Вселенської Католицької Церкви. Це також виявить, якого роду церковного самоврядування може очікувати в цьому контексті Українська Католицька Церква.

КАНОНІЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ДЛЯ СХІДНИХ КАТОЛИКІВ

Де знаходимо норми, що регулюють самоврядування східніх католицьких Церков? Ми, очевидно, знаємо, що відповідне законодавство мусить спиратися на канони давніх соборів, вселенських та інших, але нам теж ясно, що повинно існувати й більш сучасне законодавство, достосоване до щодених потреб наших часів. Таке законодавство справді існує, принайменше для східніх католицьких Церков, і про нього зараз будемо говорити. Деякі східні православні Церкви впровадили в себе певні норми конституційного права, але в загальному вони ждуть на можливість скликання нового вселенського собору, або принайменше т. зв. великого собору, щоб створити нові закони та достосувати давні канони до

нових обставин. Останній вселенський собор, що його признають православні, відбувся в 787 р.

Церква завжди нерадо відкидала закони тільки тому, що їх впроваджено в давніх часах. Однаке, змінені обставини вимагають нових законів, які часто мусять анулювати давніші, або принайменше частинно змінити їхній зміст. У ході багатьох століть на-громаджується велике число канонів, норм, заряджень, інтерпретацій тощо. Щоб впровадити порядок серед тієї маси законодавчих норм, народи і Церкви застосовують процес пересівання й упорядкування, що його називаємо кодифікацією.

Процес кодифікації законів для східних католицьких Церков почався в 1929 р. Його головним промотором був кард. Акаціос Кусса, мелхітський духовник візантійського обряду, що довгі роки був професором східного канонічного права в Римі й очолював кодифікаційні праці аж до своєї смерті в 1962 р. Кодекс східного права мав іти за методами й плянами кодексу канонічного права латинської Церкви, що діяв від 1917 р. Кодифікація східного права поступала вперед так, що частини майбутнього кодексу проголошували окремо; наприклад, у 1948 р. проголошено закон про подружжя (він називається *Crebrae Allatae* від перших двох слів документу в латинській мові, яким той закон проголосили), у 1950 р. процедурний закон для церковних судів (*Sollicitudinem nostram*), у 1952 р. закон про релігійні установи й церковну власність (*Postquam apostolicis*) і вкінці в 1957 р. закон про особи — *Oleri Sanctitati* (в скороченні КС), що охоплював також конституційний закон для східних католицьких Церков.

Інші частини майбутнього східного кодексу були готові до проголошення, але рішення Папи Іvana ХХIII скликати вселенський собор, який мав основно змінити закони цілої католицької Церкви, а тим самим і закони східних католицьких церков, перервано негайно працю кодифікації східного права й тому не проголошено ніякої іншої його частини.

Ревізія канонічного права, спричинена Папським Собором, почалася для Церкви латинського обряду в 1963 р., а для східних католицьких Церков у 1972 р. із встановлення окремої комісії, до якої входять, як члени — патріярхи, кардинали й єпископи, а як дорадники — священики й світські особи, знавці канонічного права. Головний натиск при ревізії латинського канонічного права — застосування принципів колегіальноти й субсидіарності, що означає децентралізацію влади, є менше потрібний в кодифікації східного права, тому що східні Церкви користуються від найдавніших часів певною незалежністю від встягання

римської влади. У висліді ревізія східного кодексу, який тепер приготовляють, не відійде основно від того, що встановлено в КС. При описі структур та адміністраційних норм, себто конституційного закону східних католицьких Церков, будемо йти за КС і тільки від часу до часу вказувати на дальші зміни, пропоновані сучасною кодифікаційною комісією.

Хоч декрет II Ватиканського Собору про Східні Католицькі Церкви, Orientalium Ecclesiarum (1964) є важливим документом і для канонічного права, то все таки він не заторкнув основно конституційного закону східних католицьких Церков. Там збільшено деякі патріарші права і вони мусять бути впроваджені до нового східного кодексу.

КЛЕРІ САНКТІТАТИ — КОНСТИТУЦІЯ СХІДНИХ КАТОЛИЦЬКИХ ЦЕРКОВ

Мотуя пропріо КС з'явилось всього кілька років перед проголошенням вселенського собору. Можливість, що II Ватиканський Собор принесе більші зміни в праві, здержала науковців приготувати коментарі про цей документ. Появилося деяке число статей у різних мовах, але тільки одна книжка, моого авторства. Я видав англійський переклад 576 канонів і додав тільки такі пояснення, яких не можна було знайти в латинських коментарях, себто пояснення до канонів, які відносилися до виключно східних справ (Code of Oriental Canon Law: The Law on Persons, 1960. XVI 342).

КС дефініює спершу поняття „обряду”, як назви частини католицької Церкви, і опісля встановляє норми про прийняття, зміну або перехід з одного обряду на другий. Після цього приходять загальні правила про членство в Церкві, про моральні чи правні особи, себто церковні установи, про дії осіб в рамках закону (к. 1 — 37). Наступні канони подають детальні правила про духовенство, його права й обов'язки, про правну владу чи юрисдикцію, яку духовні особи можуть одержати від Церкви, і про позбавлення духовного стану (к. 38 — 158).

Чергові канони охоплюють конституційне право, яке тут будемо студіювати, а саме закон про Римського Архиєрея, вселенський собор, кардиналів, римську курію (к. 159 — 215), а крім того норми про патріархів (к. 216 — 314), верховних архиєпископів і митрополитів (к. 315 — 339), про різні форми синодів (к. 340 — 351) та про папських, патріарших і архиєпископських екзархів (к. 352 — 391).

Наступна частина КС присвячена канонам про управу дієце-

зій чи епархій, про єпископа-епарха, єпископів—коадюторів і по-
мічників, епархіяльний зізд, епархіяльну курію, епархіяльних
радників чи крилошан, управу епархією в часі необсадження пре-
столу, про протопресвітера, або декана, пароха, сотрудників тощо.
(к. 392 — 526). Канони 527 — 558 говорять про мирян і товариства
мирян.

У мотупропріо Postquam Apostolicis (к. 7 — 323) присвячено
окрему увагу релігійним установам, а саме чоловічим і жіночим
манастирям, чинам, згромадженням та іншим спільнотам, таким
важним у житті Церкви.

ЗАГАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР МОТУПРОПРІО КЛЕРІ САНКТІТАТИ

Його основною рисою є бажання вернутися до східніх тради-
цій після цілих століть впливів латинського обряду. Потверджен-
ня цього маємо, коли порівнюємо різні канони з паралельним за-
конодавством у східніх православних Церквах і бачимо, що вони
в більшості випадків тотожні. Назагал можна сказати, що там
призначено, принайменше частинно і як виглядає неохоче, автоном-
ний характер різних східніх католицьких Церков. До часу сучас-
ної кодифікації східного права римська курія дивилася на схід-
ні католицькі Церкви, на тих кілька патріярхів або на українську
чи румунську католицькі Церкви так, наче б вони не відрізнялися
від Церков латинського обряду Франції, Болівії, Канади чи Поль-
щі, себто як на чисто адміністраційні підвідділи однієї західної
Церкви латинського обряду. В наслідок такого погляду, коли схід-
ні католики емігрували з територій своїх Церков на Близькому
Сході чи в Східній Європі до ЗСА, Канади або Бразилії, римська
курія припускала, що вони засимілюються з місцевою Церквою
латинського обряду, подібно як католики поляки, італійці, німці
чи інші. І тільки поволі ій ставало ясно, що цього не можна спо-
діватися від східних християн, і тоді вона почала робити уступки,
дозволяючи спершу творити парохії, а опісля навіть епархії й ми-
трополії. В чому вона ще не поступилася це в справі повного й
прямого юрисдикційного зв'язку між Церквою-матір'ю та від-
даленими епархіями. Східні католицькі патріярхати далі дома-
гаються, щоб цю перешкоду усунути і Українська Католицька
Церква прилучилася до тих домагань. Але про це будемо говори-
ти пізніше.

Не зважаючи на це все, КС все таки пішов крок уперед і
окреслив патріярхат та верховне архиєпископство як майже авто-
номну Церкву. Деякі обмеження, що залишилися в КС, будуть

усунені при ревізії східного кодексу. Інші, мабуть, будуть збережені, хоч це ще непевне. Треба сподіватися, що коли перший проект майбутнього східного кодексу прийде до східних католицьких єпископів, він викличе голосний протест, що примусить до дальших уступок у напрямі більшої еманципації від римської тенденції до централізації.

Ми не повинні дуже то вказувати на приклад східних православних автокефальних Церков, мовляв, вони втішаються повною незалежністю, бо не мають вищого церковного зверхника. Більшість із них стали залежними від світської влади, якій вони служать, як ось московський патріархат, що спершу служив царям, а тепер комуністичному урядові, або грецька Церква, що наражена на примхи й витівки політичної партії при владі. Як серед інших проявів життя людської спільноти, в кожному роді таких зв'язків маємо справу з позитивними й негативними сторінками. На основі багатьох років студій історії й сучасного стану східних Церков, католицьких і не-католицьких, я прийшов до переконання, що спілкування з Римською Церквою виходило на користь східним католикам, навіть якщо в ході історії ставало конечним боронити свою Церкву від централізаційних тенденцій Риму.

СПАДЩИНА КІЇВСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Українці католики часто говорять про те, що їхня Церква це прямий правний наслідник Київської Церкви, яка втішалася патріаршими правами, хоч не мала патріаршої гідності. Отже, вони домагаються, щоб сучасна Українська Католицька Церква, визнана Римським Апостольським Престолом за верховне архиєпископство, мала право на ту саму церковну гідність і владу.

Хоч я не привязую великої ваги до правної тягlosti в церковній системі, є правдою, що всі єпископи Київської Церкви об'єдналися в 17 і 18 ст. з католицькою Церквою. Українська православна ієрархія нав'язує до нововстановленої православної ієрархії в 1620 р. Руська (Українсько-Білоруська) Церква, об'єднана з Римом, була прямим продовженням Київської Церкви. Однак не є конечним завертати до правної системи Київської Церкви, щоб домагатися канонічної автономії для сучасної Української Католицької Церкви. КС уділяє назагал ту саму владу східним католицьким Церквам. Українське архиєпископство чи український патріархат міг би навіть тепер виконувати ці патріарші права в Україні, якби не те, що там комуністичний уряд зліквідував Церкву. Після того як Папа Павло VI ствердив у 1963 р., що Українська Католицька Церква з осідком у Львові-Галичині має

рангу верховного архиєпископства, яке в новій кодифікації зрівняне з патріярхатом, верховний архиєпископ з патріяршим титулом чи без нього міг би управляти своєю Церквою в Україні з тією самою широкою владою, якою втішаються східні католицькі патріархи на Близькому Сході. Одинокою перешкодою в тому є комуністичний уряд. Те, чого бракує, це дозвіл від Папи вживати тих самих патріярших прав поза межами України, серед українців у вільному світі. Хоч цього права домагався Голова Української Католицької Церкви, якого українці визнали своїм патріархом, і цю вимогу представлено кілька разів Апостольській Столиці, Українська Церква у вільному світі ще досі не вжila справжніх патріярших прав, таких як, наприклад, вибрання й висвячення вибраних синодом єпископів.

Що можемо сказати про „Патріярхальний Устав”, опублікований патріярхом Йосифом у 1974 р.? Навіть побіжне читання його покаже, що він призначений для української Церкви в цілості, в такій майбутній ситуації, коли вона знову буде відновлена у вільній Україні. Постанови відносно національного синоду, найширшої репрезентації мирян та інші подібні правні норми можуть буди введені в життя тільки в історичних вимірах політично незалежного українського християнства. Особлива і ще пробна, хоч і постійна, ситуація Української Католицької Церкви у вільному світі, що відділена від Церкви-матері, яка тепер є в неволі комуністичних загарбників, не може задовольнити широкий і всеобіймаючий розмах Патріярхального Уставу. Однаке, як матимемо нагоду самі побачити, постанови східного католицького права про патріярхати й автономні Церкви могли б бути задовільною основою для Української Католицької Церкви у вільному світі.

ВІДРОДЖЕННЯ ПОМІСНОЇ ЦЕРКВИ

Не тільки серед українців католиків, але теж у католицькій Церкві латинського обряду, існує зацікавлення ідеєю й функціями помісної Церкви. У католицькій Церкві з'являються під сучасну пору сили, що приходять головно з третього світу, які бажали б ослабити строгу централізацію усіх структур у римській курії, може навіть заступити її через уділення автономії різним помісним Церквам у світі. Вони ставлять питання, чому якась нація, наприклад, Конго або Болівія, може свободно розвивати свою власну культурну спадщину — свою власну музику, малярство, літературу, навіть кухню, але не має права рішати про свої церковні справи без попереднього дозволу чи згоди папської курії. На IV Синоді Єпископів у 1974 р. чути було навіть голоси про різ-

ну богословську науку серед різних націй світу, головно в Африці й Азії, де зміна римської політики йшла б рука в руку з усуненням останніх залишків політичного колоніалізму. Після Ц Ватиканського Собору єпископським конференціям дозволено обговорювати широку скалю тем при тихій чи явній апробаті Риму, хоч їхні рішення, навіть якщо вони запали більшістю двох третіх голосів, не мають законної сили без затвердження з Риму. На такий спосіб заряджування справами світової Церкви дивляться як на залишки з колоніяльної епохи; його можна порівняти хіба тільки до міжнародних корпорацій. Національні Церкви, що розвиваються, бажали б, щоб не лише зметено залишки політичного колоніалізму та відповідно обмежено вплив міжнародних корпорацій, але й щоб Римська Курія дозволила їм звільнитися від своєї контролі в тих ділянках, у яких тільки місцева ієрархія може бути справді компетентна.

Однаке, з того не виходить, що помісні Церкви несвідомі факту, що централізація деяких основних рішень в особі чи урядах Папи може принести велику вигоду місцевій Церкві. Маємо на увазі ситуацію, коли цивільний уряд міг би підпорядкувати Церкву своїм власним цілям, якщоб місцева ієрархія була уповноважена заключати зобов'язуючі договори з урядом. З огляду на те, що в католицькій Церкві це зарезервовано для Папи, єпископи таких диктаторських країн, як країни під комуністичним пануванням, щасливі, що не втішаються неограниченою свободою дій, головно, коли бачать ситуацію православних ієрархів у Советському Союзі, Болгарії чи Румунії.

Коли національні Церкви обговорюють можливість більш автономної форми церковного управління і шукають прикладу, з якого могли б навчитися, як автономні католицькі Церкви рядають собою, завжди з відкликом до надрядного авторитету центральної влади Вселенської Церкви в Римі, вони звертаються до східніх католицьких патріархів чи верховних архиєпископств. Також українські католицькі миряни бажали б довідатися дещо більше про правні норми, яких треба б держатися в своїй Церкві, щоб вона діяла як автономна Церква — верховне архиєпископство чи патріархат. Відомо, що теперішнє право, яке обов'язує східні католицькі Церкви, дозволило б негайно зорганізувати Церкву в Україні й сумежних територіях як одиницю з власною самоуправою. Однаке це неможливе до здійснення з огляду на анексію Української Католицької Церкви російським православним патріархом у Москві в 1946 р. Українські католицькі митрополії чи церковні провінції, епархії та екзархати у вільному

світі перебувають у розумінні східного католицького канонічного права, як його ухвалила й пояснює римська курія, поза межами українського католицького верховного архиєпископства, і тільки об'єднані з Церквою-матір'ю правним відношенням, названим *aggregatio* про яке говоритимемо пізніше. Покищо вистарчить сказати, що якщоб Апостольська Столиця рішила визнати українські католицькі церковні одиниці у вільному світі за повноправні частини Галицького Верховного Архиєпископства, як цього бажає більшість українських католицьких єпископів, ідучи за проводом Його Блаженства Патріярха Йосифа, Митрополита Максима Германюка й інших, тоді норми управління східних патріярхатів, як їх дефініює канонічне право, відносилися б автоматично також і до них. Отже все, про що писатиму тут на цю тему, буде висловлене в надії на еманципацію Української Католицької Церкви у вільному світі, розпочату римською курією.

КОЛЕГІЯЛЬНИЙ ХАРАКТЕР СХІДНИХ ЦЕРКОВІВ

Східний патріярхат це в основному синодальна Церква. Це означає, що всю церковну владу посідає колегія чи синод єпископів. Під час коли в системі автокефального православного патріярхату, архиєпископства чи митрополії нема ніде вищої влади і нема жадного відклику від синоду єпископів, у східних католицьких Церквах існує найвища влада папи, признана за таку в основному від найдавніших часів існування Церкви.

Єпископи виконують свої функції на трьох площинах, якими є: 1. синод усіх єпископів під головуванням патріярха, 2. постійний синод, що складається з кількох, звичайно чотирьох, єпископів, під головуванням патріярха, 3. сам патріярх, як виконавець волі єпископів. Часто кажуть, що патріярх є тільки першим між рівними, себто, що він не має позиції папи у відношенні до єпископів своєї Церкви, але радше займає позицію президента зборів чи їх головного виконавця. Це зокрема правдиве у випадку православних Церков, хоч там існують винятки від цієї засади, як, наприклад у Московському патріярхаті, де патріярх має позицію папи. З другого боку, єкуменічний царгородський патріярхат висловлює колегіяльний характер таким способом, що його велика печать складається з 12 окремих клинів, з яких кожний є в руках одного з митрополитів, членів патріяршого синоду, під час коли патріярх додовнює її через додання обводу.

У праві східних католицьких Церков патріярх одержав трохи зищу позицію. КС та *Orientalium Ecclesiarum* говорить про патріярха так неначе б його Церква була продовженням патріярха,

а не навпаки, себто, що патріярх піднімається із своєї Церкви як її офіційний представник. Цю сповидно вивищенну позицію східнього католицького патріярха скритикував православний богослов Олександр Шмеман, мовляв, це противиться автентичній східній традиції. Це, очевидно, наслідування у менших розмірах позиції папи в цілій Церкві. Проект майбутнього східнього кодексу зберіг оце латинське підкреслення ролі патріярха. Та не зважаючи на те, яку владу закон призначить патріярхові, його справжня влада залежатиме, як правило, від його моральної якості. Так воно й повинно бути, бо він уважається в першу чергу отцем своєї Церкви, якого дії звичайно не підпадають під правне мірило.

ВЛАДА ПАТРІЯРХІВ І ВЕРХОВНИХ АРХИЄПІСКОПІВ

У дискусіях відносно створення чи визнання українського католицького патріярхату, численні дискутанти вийшли з такого хибного заложення, що Церква, яку очолює патріярх, втішається ширшими правами, ніж Церква, очолена меншим достойником. В дійсності в майбутньому східньому кодексі не буде різниці щодо правної влади між патріярхом і верховним архиєпископом. Серед православних всі автоkefальні Церкви, очолювані патріярхом, верховним архиєпископом чи митрополитом, мають ту саму церковну владу. Східні автономні Церкви теж практично зовсім незалежні одна від одної, хоч вони часом мусять признати вищу владу іншої Церкви у деяких надзвичайних випадках. Конституція КС впровадила до канонічного права ідею верховного архиєпископа, як голови східної автономної Церкви, хоч у часі проголошення того документу не було жадної східної католицької Церкви, визнаної за верховне архиєпископство. Щойно після офіційного ствердження Павлом VI, що Галицька Митрополія є такою Церквою, створено верховне архиєпископство в рамках католицької Церкви. Це саме сталося би з румунською католицькою митрополією, якби не оплаканий стан тієї Церкви, яка в цілості насильно віддана комуністичною державою під владу румунського православного патріярхату.

Кардинал А. Кусса оформив у КС фіктивну структуру для католицького верховного архиєпископства і призначив йому меншу юрисдикцію, ніж патріярхові. Це йшло проти звичаю в православних Церквах, де нема різниці між патріярхатом і архиєпископством у ділянці церковної влади. Там збереглися принайменше два верховні архиєпископства — в Церквах на Кипрі та в Греції. Ревізія східнього католицького кодексу, що її тепер приготов-

ляють у Римі, відбувається в дусі східніх традицій; в ньому ви-елімінувано різницю між юрисдикціями патріархальної та архи-єпископської Церков, за винятком почесного першенства, при-заного вищому достоїнству патріярха. У висліді того майбутня Українська Католицька Церква посідатиме ту саму юрисдикцію й церковну владу без огляду на те, чи це буде верховне архиєпіскопство чи патріярхат.

Іншою помилкою є думати, що українському верховному архиєпископові, патріархові Йосифові Сліпому, Рим тому не до-зволив виконувати прямої юрисдикції над українськими епархія-ми й екзархатами у вільному світі, що Українській Католицькій Церкві не призначено патріяршої гідності. В дійсності Рим не при-знає юрисдикції і східніх католицьких патріархів над їхніми вір-ними поза історичною територією патріярхату. Пізніше обговори-мо пекуче питання територіяльного обмеження східніх като-лицьких Церков. Однаке вже тепер мусимо підкреслити, що Рим не признає жадній східній католицькій Церкві юрисдикції поза матірньою територією, без огляду на те, чи це патріярхат чи вер-ховне архиєпископство.

(Продовження буде)

Володимир Жила

ОЛЕКСАНДЕР БІЛЕЦЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Олександр Білецький був другим після Миколи Зерова літературознавцем, що працював для виходу нашої літератури із застінку російської провінції в літературу світову.¹

Юрій Лавріненко

Літературознавство — це наука про літературу, що об'єднує її історію, критику й теорію. До літературознавства зараховуємо також бібліографію, текстологію та історіографію.² Таким чином, літературознавство — простора й дуже важлива наука, що своїми теоретичними трактатами й критичними працями збагачує скарбницю культурних надбань і впливає на розвиток літературного процесу.

Завдання літературознавства дуже складні. Залежать вони від світоглядового прямування, що базується на філософії ідеалізму або матеріалізму. Ці завдання визначають закони літературного розвитку, зумовлюють потреби справжніх досліджень мистецьких засобів у літературних творах, сприяють розвиткові літератури, що відзеркалюється у критичному засвоєнні досягнень попередників, розкривають духові багатства минулого та вказують на ролях і значення літератури у житті людини.

З уваги на такі відповідальні й важливі завдання, ми звикли говорити про літературознавців як про визначних діячів літератури, що своїми працями збагачують скарбницю естетичної думки та впливають на розвиток літературного процесу. До таких діячів, як відомо, належав Олександр Білецький, що за більш ніж півсторічний період своєї наукової діяльності написав понад 500 праць,³ у яких розглянув важливі питання історії та теорії літератури. У цих працях він втілював, обстоював та розвивав думку про самостійне українське літературознавство, вільне від провінційних впливів та спрямоване на світовий розвиток. Виступав із

1) Юрій Лавріненко, Зруб і парости, (Мюнхен: Сучасність, 1971), ст. 143.

2) Див. В. М. Лесин, О. С. Пулинець, Словник літературознавчих термінів (Київ: Радянська школа, 1965), ст. 196–197.

3) Микола Гудзій, „Олександер Іванович Білецький”, Олександр Білецький, том I (Київ: Наукова думка, 1965), ст. 12.

виразно окресленими літературно-критичними поглядами та з певною естетичною програмою, над здійсненням якої він працював усе своє свідоме життя.

Українське літературознавство починав наш дослідник дєбою українського романтизму, періодом збирання й вивчення фольклору.⁴ Усна народна творчість із її естетичним ідеалом мудрої просоти та багатою поетики була, на його думку, своєрідною літературною школою, в якій формувалися українські художні сماчки, уподобання та в якій зароджувалося українське літературознавство як наука.

Щоб зрозуміти вклад Білецького у новітнє українське літературознавство, треба розглянути обставини, серед яких він увійшов в український літературний процес, визначити його ставлення до давньої української літератури, розглянути його погляди щодо місця української літератури серед інших літератур світу та описати його вклад в теоретичне літературознавство як науку в модерному розумінні.

Білецький, за свідченням його учня Юрія Лавріненка — це вияв „асиміляційної сили українського відродження наших днів. По крові він був лише наполовину українець (здається, по лінії батька). Освітою і культурою — він зформувався замолоду як російський вчений, що вже (до часу українського відродження — В. Ж.) зробив вклад у російське літературознавство, зокрема в дослідження російського романтизму. Український ренесанс двадцятих років заполонив ученого (Білецького — В. Ж.).”⁵ Він пристав на все своє життя до українського літературного процесу, якому віддав найкращі сили, свою любов і душу. У своїй науковій діяльності Білецький проявив жадібну допитливість до всього, що зв’язане з долею мистецької творчості. Тому до своїх завдань він підходив всебічно, працював віддано навіть у найважчі періоди української дійсності, вважаючи, що немає права лишатися в ролі стороннього спостерігача.⁶ Білецький творив у період, надзвичайно важкий для українського відродження, коли пропадали найкращі таланти, коли Москва знищувала всіх, що щиро працювали для відродження української нації. Він пережив це лихоліття, якому Лавріненко дав окреслення „Вартоломієва ніч України”,⁷ не переїхав до Москви, як це наприклад, зробив Микола Гудзій,

4) Олександер Білецький, „Шляхи розвитку дожовтневого українського літературознавства”, Олександер Білецький, том II (Київ: Наукова думка, 1965), ст. 73.

5) Лавріненко, ст. 145.

6) Гудзій, „Олександер Білецький”, ст. 23.

7) Лавріненко, ст. 147.

а залишився при українському письменстві, рятуючи розгромлену українську культуру. Мимоволі тиснуться під перо слова Лавріненка: „Саме в той час, як Гудзій згідно з директивою Москви виридав серце України — древній Київ, Білецький зробив усе можливе в неможливих умовах 30-50-их років, щоб те серце було на своєму місці”.

Виходячи з погляду марксистсько-лєнінського літературознавства, Білецький дуже своєрідно подійшов до справи давньої української літератури. В основному він визнає, що „так звана «київська література» не була ні українською, ні великоруською, але стала основою і початком розвитку всіх східнослов'янських літератур — української, російської і білоруської”.⁹ Така заява, на мою думку, була лише вивіскою для прикриття глибших ідей, що мимоволі прориваються в майже кожній його статті на цю тему. Основний його аргумент зводиться до того, „що ряд проблем вивчення давньої літератури ще не можна вважати остаточно розв'язаним”.¹⁰ Для нього це складне й відповідальне завдання, тим більше, що тут потрібно насамперед вирішити: 1) проблему відбору пам'яток, які підлягають вивченню, 2) проблему їх історичної систематизації та 3) проблему закономірностей літературного процесу.¹¹ Поряд із тим Білецький критично ставиться до поглядів Михайла Грушевського, що мовляв, Київська Русь — це Україна, а культура її українська. Він пише, що „націоналістичні тенденції, які наскрізь проймають *Історію літератури* М. Грушевського, позбавляють її справжньої наукової цінності”.¹² Але ця теза залишається необґрунтованою, бо Білецький не в стані спростовувати історичну аргументацію Грушевського, зокрема його багатоючий джерельний матеріал. Він заперечує також і погляди Михайла Возняка, кажучи, що той, „переказуючи чи перекладаючи давні пам'ятки XI-XII ст..., старанно заступає у них слова «Русь», 'русъский' на «Україна», 'український'.¹³ Далі злагідніє він свої погляди й зауважує, „що до викладу введено багато фактів, мало чи недостатньо відомих в науці. З цього боку, — на думку Білецького, — праця М. Возняка може бути корис-

8) Там же, ст. 148.

9) Білецький, „Шляхи розвитку дожовтневого українського літературознавства”, ст. 78.

10) Білецький, „Стан і проблеми вивчення давньої української літератури”, Олександер Білецький, том I, ст. 117.

11) Там же.

12) Там же, ст. 110.

13) Там же, ст. 111.

ною для молодих дослідників давньої української літератури".¹⁴ З великим признанням говорить Білецький про вклад Франка до пізнання цієї галузі: „Франко створив... кілька синтетичних ґрунтовних праць з історії української літератури” і „був одним із фундаторів українського літературознавства; вплив його на розвиток українського літературознавства — факт незаперечний”.¹⁵ Зате всебічно заперечує Білецький погляди Дмитра Чижевського про літературу Київської Руси, висловлені в *Історії української літератури від початків до доби реалізму*.¹⁶ Він пише: „література Київської Руси (за Чижевським, звичайно, це давня українська література...) поділяється на два періоди: 1) доба монументального стилю і 2) доба орнаментального стилю”.¹⁷ І тут мимоволі Білецький виступає проти поділу літератури за ознаками її стилю, бо мовляв, „для творів цієї епохи (останньої — В. Ж.) стилістика є самоціллю”.¹⁸ На нашу думку, саме це найцінніше в творчості Чижевського, що дало йому змогу стати в ряди „європейських новаторів і модернізаторів літературознавства”.¹⁹ Український еміграційний дослідник побудував свою історію літератури саме на поняттях стилю, його структури та естетичної природи і тим самим вирвав її з ділянки історії громадських прямувань і політичних настроїв, що так сильно опанували історію літератури, наприклад, у Сергія Єфремова. Білецький також критично оцінює *Історію українського письменства* останнього, називаючи її документом „войовничого просвіттянського націоналізму початку ХХ століття”,²⁰ але не хоче призвати Чижевському, що відповідь модерного літературознавства лежить у явищі стилю, у його виробленні та пристосуванні до всякої епохи навіть найбільш ранньої.

Цікаві думки висловив Білецький також про *Слово о полку Ігоревім*.²¹ Він пише: „Основне завдання нашого часу не в тому, щоб присудити право «власності» на *Слово о полку Ігоревім*

14) Там же.

15) Білецький, „Шляхи розвитку джовтневого українського літературознавства”, ст. 102 і 103.

16) Дмитро Чижевський, *Історія української літератури від початків до доби реалізму* (Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1956).

17) Білецький, „Стан і проблеми вивчення давньої української літератури”, ст. 123.

18) Там же.

19) Лавріненко, ст. 242.

20) Білецький, „До питання про періодизацію історії джовтневої української літератури” Олександер Білецький, том II, ст. 107.

21) Білецький, „Слово о полку Ігоревім та українська література XIX-ХХ ст.”, Олександер Білецький, том I, ст. 217-238.

тому чи іншому з трьох східно-слов'янських народів, а в тому щоб з'ясувати і встановити ті форми життя старо-давньої пам'ятки, які вона приймала в різні періоди літературного розвитку кожної з трьох братніх літератур".²² Попри цю заяблажену заяву, Білецький щиро згадує думки своїх попередників, що відкрито добачали в Слові стилістичні елементи споріднення його з українською народною творчістю. До них він зараховує російських критиків і філологів (В. Бєлінський, Ф. Буслаєв) та українських дослідників (М. О. Максимович, В. Антонович, М. Драгоманов, Вс. Міллер, О. Потебня та інші). Слово о полку *Ігоревім* не тільки збереглося в пам'яті діячів української культури, що ним вони широко цікавилися, перекладали його та видавали, „але воно, — як підkreслює Білецький, — не раз живило її своїми темами, образами, емоціями, стилістичними зворотами. Воно в деякій мірі стало одним з факторів ружу української літератури”.²³ Це те щире признання, що його міг висловити Білецький у своїй статті, що в основному звучить більш офіційно, ніж інші його статті, та навіть починається цитатами з *Правди*.²⁴

Чи можна дивуватися в радянських умовах нашому вченому, що за ціну стандартних фраз намагався все ж таки дещо сказати про давню українську літературу, а головне — познайомити молоде покоління з її пам'ятками. Лавріненко у своїй статті „Доробок та доля Олександра Білецького”, розповів про один цікавий факт. Микола Глобенко (тоді ще Оглоблин) напередодні війни 1941 року підготував велику хрестоматію давньої української літератури, але ця праця тоді не з'явилася. Тільки після закінчення війни Білецький зумів видати подібну книгу двома виданнями (1949 і 1952). Тепер в Україні це основне джерело для вивчення княжої доби.²⁵ Також великим успіхом Білецького було оновлення діяльності відділу давньої літератури Академії наук УРСР, як також поява кількома виданнями *Слова о полку Ігоревім* (1950, 1953 і 1955). Все це треба зарахувати до доробку цього вченого, що, скориставшись післясталінською відлигою, поглибив боротьбу за давню українську літературу.²⁶

Великою заслugoю Білецького є правильне визначення місця нашого письменства серед світового. Це питання ставилося багато разів ще в XIX ст., але чомусь невпевнено та з багатьма застере-

22) Там же, ст. 222.

23) Там же, ст. 232.

24) *Правда*, 26 травня 1938.

25) Лавріненко, ст. 148.

26) Там же.

женнями. Білецький у статті „Українська література серед інших літератур світу” звертає особливу увагу на „індивідуальну своє-рідність української літератури”²⁷ та на ті особливості, якими вона відрізняється від інших літератур. З приводу цього, на його думку, мало говорити про встановлення зв’язків українського письменства зі світовим, про його єднання, близькість чи спорідненість. Література мусить виявити себе мистецькою силою, невинним шуканням правди, гострим болем соціальної несправедливості, бурхливим протестом, гнівом тощо. Вона мусить мати в собі щось окреме, оригінальне, щоб зацікавити неукраїнського читача. 1886 р. Е. Ожешко писала Франкові про її враження від української літератури: „Чиста вона, мов кришталь, тепла, мов літній вечір, несподівано оригінальна, до жодної іншої відомої мені не подібна”.²⁸ Оце та своєрідність, яку так високо підносить Білецький. Вона повинна стати визначним фактором у визначені української літератури серед інших літератур. Думаю, що ніхто не може заперечити живучості нашому письменству, що зростало під гнітом, обмежене в можливостях розвитку. Його „історію, починаючи з 1840-х років, — пише Білецький, — можна порівняти з мартиромологом, рівного якому не знайдемо, мабуть, навіть в історії інших багатостраждань слов’янських літератур”.²⁹ Воно пережило так званий Емський указ 1876 р., що мав на меті раз назавжди загальмувати його розвиток. Наприклад, перлина української літератури, Кобзар Шевченка, у своєму повному вигляді майже до 1905 р. був невідомий в Україні. Велике значення мають тут також окремі письменники. Відгуки на їхню творчість, кількість перекладів і критичних статей, вирішують про світове значення, а разом з ними про значення літератури, до якої вони належать. Тут Білецький згадує творчість Івана Вишенського, творця „поетичної інвективи, гострої викривальної художньої мови, жанр, що став дуже характерним і для гнівних поезій Шевченка, і для саркастичних віршів І. Франка, і для пальких монологів героїв драматичних поэм Лесі Українки”.³⁰ Він відзначає Енейду І. Котляревського, якою письменник „продемонстрував незвичайну силу і волю народу до життя”.³¹ Він згадує також „Сретику” Шевченка, в якому поет осмислив трагічну історію Яна Гуса, чи не вперше в світовій літературі, щоб створити

27) Білецький, „Українська література серед інших літератур світу”, Олександер Білецький, том II, ст. 9.

28) Там же, ст. 6.

29) Там же, ст. 10.

30) Там же, ст. 16.

31) Там же, ст. 18.

постаті борця „проти неправди і неволі”. Шевченко, як підкреслює Білецький, був співцем соціального протесту та виразником революційних ідей. Він, як писав англієць Морфіл, був „одним із тих дітей сонця, у яких і кров є вогнем”, а для шведа Альфреда Єнсена Шевченкова поезія мала справжню „гуманічну ідейність універсального значення”.³² „Так, Тарас Шевченко, Іван Франко, а крім них, — пише Білецький, — скажімо, Марко Вовчок, Панас Мирний, Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Василь Стефанік — все це явища видатного міжслов'янського і міжнародного значення”.³³ Тут, на думку Вілецького, справа не в кількості матеріалу, що його вносить українська література у світову скарбницю, а в „естетичній якості” мистецького слова. Окрему увагу присвячує Білецький відношенням нашого письменства до польського, чеського та російського, що постійно перегукувались у своїх ідейно художніх шуканнях, при чому „українська література, — як пише Білецький, — найближче споріднювалася з російською”.³⁴ Це споріднення не означає, на його думку, „тотожності”, ані не веде „до втрати власного обличчя”, а навпаки відкриває українській літературі широку світову дорогу. Висловлюючи ці думки, Білецький твердить їх із великим оптимізмом та з глибоким переконанням, що він передає справжню картину розвитку. Коли б у дійсності це так і не було, то віра Білецького та його переконання є доказом щирого бажання бачити нашу літературу далеко поза межами провінціалізму чи творива для „хатнього вжитку”. Вона має служити вищій меті, сильним і палким голосом промовляти до інших народів і розбуджувати серед них зацікавлення, пошану й любов. Це ще один ваговитий доказ того, що Білецький мав бажання вивести її на широку світову арену — рівну серед рівних.

Як літературознавець Білецький багато уваги присвячує періодизації української літератури. Він рішуче відкидає хронологічну періодизацію — за сторіччями, десятиріччями, бо вона не має наукового значення. Він також виступає проти класифікування, побудованого на зміні літературних стилів, бо таке, на його думку, було б антиісторичним і стало б формалістичним, що не може бути складовою частиною літературного процесу. Через це Білецький осудив періодизацію літератури, зроблену Чижевським, що, на його думку, „вийшла погано мотивованою, дуже умовною,

32) Там же, ст. 23.

33) Там же, ст. 38.

34) Там же, ст. 48.

штучною".³⁵ Цю періодизацію він називає чужою (головно німецькою), в яку ніяк не можна запровадити явищ української літератури.

Яку ж періодизацію пропонує Білецький? Він гадає, що в українській літературі „необхідно відрізнати провідне від пануючого і не відривати її від історичних умов народного життя”.³⁶ Він підкреслює, виділяючи в кожному періоді те, що стало специфічним. І так, перший період охоплює часи існування Київської держави, другий період починається припиненням політичного існування Русі як держави. В цьому періоді, на думку Білецького, українська народність, що вже склалася, вступила у боротьбу за своє існування. У цей період виникають в усній творчості ліро-епічні думи, а в письмовій — так звана „полемічна література”. Третій період — визвольні війни українського народу проти Польщі. У цей час переважає шкільна, неосхоластична література „барокко”. На цьому періоді, до речі, кінчається давня українська література. Четвертий період — це початок нової української літератури, як також період повільнego переродження української народності в українську націю. Цей період обіймає часи від другої половини XVIII ст. до виступу Шевченка. Білецький гадає, що „немає жодної потреби починати нову українську літературу з Котляревського і роздумувати над тим, чи був він «зачинателем», «фундатором», ,основоположником’ цієї літератури”.³⁷ *Енеїда*, на його думку — це близькуче завершення літературного процесу, що визрів наприкінці XVII ст.³⁸ П'ятий період обіймає перехід від романтизму до критичного реалізму. Тоді, на думку Білецького, „народжується література не тільки української народності, а й література української нації”.³⁹ Шостий період охоплює 70-80-і роки. Останній сьомий період, себто література з кінця XIX до початку XX ст. — це час народження нової формaciї реалізму, що в радянський період став соціалістичним реалізмом. Білецький каже, що його періодизація не є остаточною, а навпаки потребує уточнення та ґрунтовної аргументації.⁴⁰ Він перекона-

35) Білецький, „Стан і проблеми вивчення давньої української літератури”, ст. 126.

36) Білецький, „До питання про періодизацію історії джовтневої української літератури”, ст. 65.

37) Там же, ст. 68.

38) Там же Й. Л. Ф. Стеценко, „Літературно-естетичні погляди І. П. Котляревського”, *Українська мова і література в школі*, ч. 10 (1964), ст. 29.

39) Білецький, „До питання про періодизацію історії джовтневої української літератури”, ст. 68.

40) Там же, ст. 70.

ний, що при такій періодизації враховано специфіку художньої літератури та відступлено від впливів історичної періодизації, що, без сумніву, є кращою від періодизації Володимира Коряка, яку він подав у своєму *Нарисі історії української літератури*,⁴¹ як та-жок від періодизації, поданої в *Історії української літератури*, том I (1954).⁴²

До періодизації Білецького можна мати застереження, але в основному треба визнати, що вона є сильним ударом по догматичному марксизму, відмовою від впливу волюнтаризму на вивчення історичних процесів та в цілому веде до кращого розуміння специфики літературного мистецтва. За словами Білецького, це перша спроба не літописного, а справді історичного підходу до огляду української літератури та її розвитку.

Протягом усієї своєї наукової діяльності О. Білецький постійно цікавився проблемами теорії й методології творчості та літературознавства. Ще 1922 р. він опублікував замітну статтю „Об одній из очередных задач историко-литературной науки”,⁴³ в якій розглянув проблему сприйняття художньої літератури читачем, що є одною з важливіших справ літературознавчої науки.

Важливі теоретичні узагальнення з ділянки літературознавства знаходимо також у праці Білецького „В мастерской художника слова”.⁴⁴ Теоретичні проблеми літературознавства він розглядає також у статтях „Проблема синтезу в літературознавстві” (1940)⁴⁵ та „Проблема періодизації літературного процесу” (1963). Його праця „Українське літературознавство за 40 років (1917-1957)”, що з’явилася 1957 р., ґрунтовно розбирає передрадянський період з окремим підкресленням літературознавчої праці Франка, що, на думку Білецького, є найвищими досягненнями із цієї ділянки в Україні. Франкові статті про народну творчість, давню українську літературу, нову українську літературу, а зокрема синтетичні праці „Южнорусская литература” і *Нарис історії українсько-русської літератури до 1890 р.* тощо є початком наукового дослідження нашого літературного процесу. У цій праці Білецький розглядає також головніші етапи розвитку радянського літературознавства. Багато цінних статей про українську літературу різних періодів увійшло до двотомника *Від давнини до сучасності*

41) В. Коряк, Нарис історії української літератури, вид. 2, том I (Харків-Київ, 1927).

42) Історія української літератури, том I (Київ, 1954).

43) Білецький, „Об одной из очередных задач историко-литературной науки”, Олександер Білецький, том III (Київ: Наукова думка, 1966), ст. 255-273.

44) Там же, ст. 274-489.

45) Літературний журнал, ч. 10 (1940), ст. 98-112.

(1960). Тут статті опрацьовано за всіма вимогами методології.

П'ятитомове зібрання праць Білецького,⁴⁶ що з'явилося чотири роки після його смерти, є досі найповнішим виданням, але багато праць, зокрема з методології й теорії літератури, в яких дослідник ішов власним шляхом, сюди не включено.

Білецький зробив великий вклад у розвиток українського літературознавства. Залишаючись лояльним до радянського ладу, у своїх літературо-естетичних поглядах він був передовою людиною, цінителем української літератури, яку завжди намагався рятувати. Він поклав початок глибшому науковому літературознавству, яке він розвивав, поширював, працюючи таким чином для виходу української літератури на світову арену.

---

46) Олександер Білецький: Зібрання праць у п'яти томах, голова ред. колегії М. К. Гудзій (Київ: Наукова думка, 1965-1966).

Іван Боднарук

ЗАБУТА МОГИЛА НА СКІЛЬСЬКОМУ КЛАДОВИЩІ

(*До сотих роковин смерти редактора „Вечерниць” і повістяра Стрийщини*)

Стрийщина з сумежними повітами відігравала передову ролью в національному житті Західної України XIX ст. Вона дала початок відродженню Галичини й записалася золотими літерами в розвитку політичного життя нашої вужчої батьківщини. Не залишилася вона позаду й на полі літератури. Від Стрийщини почався розвиток нашої повісті в Галичині, бо, як відомо нам, підвалини під її розвиток поклав Микола Устянович своїми оповіданнями: „Месть верховинця”, „Страстний Четвер”, „Старий Єфрем”, „Допуст Божий” та ін. До розвитку нашої епіки причинилися теж багато о. Олекса Бобикевич, Євген Олесницький, Єронім Калитовський, о. Василь Давидяк, Марія Слобода-Крушельницька й М. Приймак. З визначніших стрийських повістярів і новелістів, які здобули собі розголос в історії нашої літератури, треба в першу чергу назвати Федора Заревича, що писав теж під псевдомом Юрко Ворона.

У 50- і 60-их роках минулого століття панувала в Галичині майже всевладно, як у політиці, так і в культурному житті т. зв. об'єдинительна московофільська атмосфера. Сподівання на матушку Росію завертали голову майже всій тодішній галицько-українській інтелігенції і діячам, що стояли при кермі нашої тодішньої громадської дійсності. Політична безхребетність, зневіра у власні сили, короткозорість і надія на всякі „пособія”, кар'єру, чини, ранги й титули, все одно від кого б вони не походили, — оце характеристика старшого освіченого нашого громадянства 50- і 60-тих рр. мин. століття. В духовому житті Галицької України панувала темрява й мертвеччина, в політиці орієнтація на Росію. Такий стан, як вигідний для себе, витворила з одного боку Австрія, з другого Росія, що підготовляла тут ґрунт під майбутнє визволення „Подяремної Русі”. Москвофіли, підтримувані з одного боку австрійським урядом, з другого російськими „пособіями”, захопили в свої руки не тільки Ставропігію і Народний Дім, але теж Руську Бесіду, осередки умового руху Галичини, і звідти ширili по краю „об'єдинительні” ідеї, зневіру й політичну де-

моралізацію. „Об'єдинительний” напрям відбився дуже шкідливо на розвитку українського письменства в Галичині. Мав передчуття М. Шашкевич, коли у „Веснівці” висловив побоювання, що вихри й морози можуть зв’ялити ніжну квітку української літератури. Подув студений морозний вітер із півночі й замокли весняні птахи.

У таких то часах з'явився в Галичині, як світло в темряві, Шевченків „Кобзар” і в рукописах поширювався між українською студентською молоддю. Поезії Шевченка читали всі з захопленням і під їх вlivом прийшов великий ідейний переворот. Молодь почала рватися до праці для народу. Спалахнуло наново полум'я національного літературного руху й загорілось ясним вогнем. Ідеї Шевченкових творів захопили найперше молодь.

Тоді то зустрілися у Львові й познайомилися близче студенти Ксенофонт Клімкович, Євген Згарський і Федір Заревич. Тих молодих людей злучило бажання плекати рідне письменство в живій народній мові. Цей тричленний гурток студентів став ядром першої української громади у Львові, що пішла слідами громад наддніпрянської України, від нього теж вийшов почин видавати літературно-політичний часопис в українській мові. Дня 1 лютого 1862 р. вийшло в світ перше число „Вечерниць”. Редактором їх був Федір Заревич, який поміщував тут також свої оповідання під прибраним ім'ям Юрка Ворони. У склад редакції, як співробітник, увийшов теж Володимир Шашкевич, син великого Маркіяна. Створили вони редакційну колегію, неначе другу „Руську Трійцю”, яка під впливом Шевченкових і Маркіянських ідей взяла на себе ввесь тягар культурно-освітньої і політичної роботи в Галичині. Програма „Вечерниць” була ясна: розвивати в народній мові рідне письменство та довести світові самостійність українського народу та його мови серед інших слов'янських народів. Дякуючи „Вечерницям” і львівській Українській Громаді закипіло життя в галицькій Україні. Друга „Руська Трійця” і „Вечерниці” стали неначе підвалинами духового й політичного життя в Галичині, а народна мова й самостійницькі культурні змагання, витиснені з мурів Ставropігії, Народного Дому й Руської Бесіди, почали розквітати буйним квітом у нових середовищах, серед молоді.

І хоч „Вечерниці” із-за скаженої москоофільської агітації і доносів, як теж через недостачу фондів уже в 1-ій пол. 1863 р. перестали виходити, то все ж таки ідеї „вечерничників” не пропали. Після упадку „Вечерниць” з'явилися ще країні й цікавіше редактовані народницькі часописи, як „Мета”, „Нива”, „Основа”, „Русалка” та ін., де Ф. Заревич також співпрацював. З упадком

„Вечерниць” почав Кс. Климкович з великим публіцистичним талантом видавати літературно-політичний місячник „Мета” (1863). Коли ж „Мета” стала чисто політичним двотижневиком, літературні завдання перебрала від неї „Нива”, редактором якої був Кость Горбаль. У 1866 р., по упадку „Ниви”, Володимир Шашкевич видавав тижневик „Русалка”. На жаль, всі ці видавництва не виходили точно і скоро упадали. Причиною була недостача потрібних засобів і мала дбайливість у видаванні.

Федір Заревич, галицький письменник, редактор „Вечерниць” і політичного часопису „Русь”, народився 1835 року в Славську, де батько був священиком. Життєпис його дуже скрупенький. Вславився Заревич як автор статей, оповідань, повістей і драми „Бондарівна”. Помер у великій нужді в Сколім, як покутний писар, 12 січня 1879 року. Вчився в станиславівській гімназії, де закінчив 6 клас, а потім перейшов до Самбора. В 2-ому півріччі 8-ої класи вигнали його і ще 4-ох товаришів українців за якісь „аспірації руські” з самбірської гімназії. Ось що пише про це Ілярій Бачинський, пізніший адвокат у Стрию: „В VIII класі майже всі учні жили з собою в гармонії і згоді і щотижня сходилися в середу й суботу на 2 або 3 години, щоб вправлятися в музиці або співі. Ту гармонію намагався попсувати В. Л. (що пізніше був польським письменником), який сатирою і сарказмом докучав своїм товаришам. Тому то ці рішили внести на нього скаргу до директора і в тій цілі зійшлися кілька разів. Такі сходини вважали намісництво наклоном до асоціяції, котру В. Л. перед комісією представив як асоціяцію руську. Відтак виключено з самбірської гімназії п'ятьох учнів русинів. Алеж і того В. Л. вигнано з усіх середніх шкіл цілої Австрії”. Тоді батько загнівався на сина й не хотів посылати його далі до шкіл. Федір був спершу кілька років діючим при повітовому суді в Долині, а отільки практикантом при камеральному лісництві в Долинщині.

В 1861/62 рр. постало наше перше академічне безстатутове товариство „Січ” у Львові. Належали до нього Корнило Сушкевич, Вол. Шашкевич, Ф. Заревич та ін. Все прилюдне життя студентів тоді проходило по каварнях; найславнішою була каварня „Юзя” на Галицькій площі. „Січ” існувала коротко. Коли восени 1863 р. прийшло на університет нове покоління, вона розбилася, головно через виїзд значної частини її членів.

В 1863-1865 рр. перебував Заревич часто в Головецьку у свого швагра, о. Степана Михалевича. Під час дискусій, які тут відбувалися, а в яких брав участь і Корнило Устиянович, який тоді палко доказував, що ми мусимо прийняти за літературну мову російсь-

ку, Заревич заєдно доказував потребу вживання нашої мови в літературі і в публічному житті.

Біограф Заревича, Тит Ревакович (що був пізніше начальником повітового суду в Підбужі, дрогобицького повіту), згадує, що зимою 1864 р. познайомився з Заревичем у домі своїх батьків у Волосяниці. Ось що пише Ревакович про Заревича: „Дуже полюбив я його нічим незрушимий веселій гумор, його все цікаві дотепи, його світлий розум і гарний спів. Його першого я почув в моїм житті, як він гарно й докладно співав найрізноманітніші народні пісні руські, я не міг начудуватися розмаїтій мельодійності тих співів і не міг ся їх наслухати і переконався тоді, що наша народна музика є то зовсім відрubний музикальний світ від знаної нам музики італіянської, німецької і ін”.

Пізніше Заревич часто листувався з Т. Реваковичем і жив із ним у великій дружбі аж до смерті. В 1863 р. виїхав Заревич зо Львова до Головецька у Скільщині й жив там в о. Михалевича. В 1867 р. покликав його тодішній галицький намісник, гр. Агенор Голуховський на редактора часопису „Русь”, що мав поборювати дуже поширене московофільство. Але що Заревич, як теж і співробітники „Русі”, обстоювали самостійницькі українські ідеї, дальше видавання „Русі” уряд припинив. Заревич став потім урядовцем при асекурації у Львові. По кількох роках, втративши цю посаду, вернувся у Скільщину, де знову жив в о. Михайлевича, що перенісся саме з Головецька до Славська. Тоді втратив Заревич свою веселу вдачу, став сумовитим; а коли дізnavся, що громадське життя львівських молодих українців стало подекуди занапащуватися, то почав втрачати надію на кращу долю батьківщини. Ось що писав тоді до свого приятеля Т. Реваковича: „Розбрилися ми по світу, як ті прошаки за куснем хліба; кількох ледве остало при згарищах народньої ватри, що так ясно й жарко горіла, та і тих кількох оставших у Львові кришать сили на мало важні публичні перепалки, то здесятковані борбою за добро загалу, утомляться дальше. „Бесіду руську”, котру ледве перестройли наші, вигнано з „Народного Дому”, — театр, скоцавлій і зійшовший на кумедіянтів-волокитів, не знатъ, чи й животі ще, а тим часом москалики гараздують і поступають у Віденъ по ордери... Прикро дивитися, як хором той, де й чоловік може який камінчик докинув, безверхий ще, а вже зачинає трупешти і обломуватися”.

Ф. Заревич — це першзвавсе заслужений редактор „Вечерниць”. Юліан Лаврівський, обраний послом до галицького сейму, обіцяв підтримувати редакцію, тому „Вечерниці” могли вже по-

явитися 1 лютого 1862 року. Про цей український гурток людей читаемо ось що в політичному часописі „Русь”: „Академіки сходились зразу, щоб читати Костомарова «Богдана Хмельницького». Із тих сходин непорядних виробилась опісля порядочна громада, котра вибрала собі війта і виділ громадський, об'явилася народно-руською, сходилася часто, знамірила була видати збірник поезій, повістей і т. д. чистонародною мовою під заголовком «Китиця» („Русь”, ч. 21). У табір цих народовців пішов теж Анатоль Вахнянин і писав у нім під криптонімом „Н. (Наталь) з-над Сяну”. Заревич поміщував у „Вечерницях” свої оповідання і статті. З року 1866 друкував він свої оповідання в „Русалці”.

„Вечерниці” після короткого існування перестали виходити. Тит Ревакович у своїй статті „З переписки письменників 1860 рр. у Галичині” добачує причину упадку „Вечерниць” у тім, що Заревич і Вол. Шашкевич любили гуляще життя, яке багато коштувало, і не пильнували видавання часопису. Це зразило передплатників, яких було зразу 600. Крім Заревича й В. Шашкевича працювали у „Вечерницях” головно оці люди: Данило Танячкевич (Грицько Будеволя), О. Ю. Федъкович, Наталь Вахнянин, Кс. Климкович і Є. Згарський.

Т. Ревакович так пише про „Вечерниці”: „Якже ми почули чисту нашу рідну бесіду в Вечерницях, тоді теплим духом повіяло на нас, тоді ми дивувалися, як то можна в нашій бесіді всі хотіби найвищі гадки красно і докладно виразити, тоді ми полюбили рідну нашу бесіду”. А в іншому місці читаемо: „Видаванням Вечерниць поклав Ф. Заревич враз з громадою, що коло Вечерниць працювала, велику заслугу для літературного розвитку рідного нашого слова в Галичині і для освідомлення національного між молоддю . . . Вечерниці мали ще й ту заслугу, що вони перші мали відвагу виступити проти тодішніх поваг в нашій молоденській літературі, а то проти проф. Я. Головацького і редактора «Слова», В. Дідицького, перед котрими вся Русь галицька клонилася” . . .

В передмові до 1-ого числа „Вечерниць” заявила редакція між іншим ось що: „Ми загадали видавати письмо для образовання руского народного язика в письменності, котра повинна як найближча бути живому народному слову”. До „Вечерниць” стояв близько студент університету, Кость Горбаль, що відтак своєю науковою й суспільною діяльністю здобув собі широку славу й велику пошану чистим характером і громадянськими заслугами.

Ю. Лаврівський помагав грішми й радою тій громадці письменників, які в нього вряди-годи збиралися на літературні розмови, а участь у них брали також проф. М. Осадця, проф. І. Шара-

невич та ін. Поява „Вечерниць” була водночас народженням нового „українського” угрупування „народовців”, яке поставило собі за ціль з „питоменного язика” народу „розвивати его письменну словесність” і просвічувати народ. В окремих статтях із засобом знання, на яке могла здобутися тодішня галицька молодь, доказувано самостійність українського народу в живій народній мові. Свої змагання намагалися „Вечерниці” нав’язувати до Маркіянових традицій і тим сподівалися приеднати здоровішу частину нашого суспільства. Заревич з Климковичем і В. Шашкевичем, неначе друга „Руська Трійця”, ввели живу народну мову й оперли її на українській основі. Молодь кинулась із захопленням до українських книжок, побачивши в них справжнє народне життя, й рішила повести письменство такою дорогою, як на Наддніпрянщині. Молоде покоління „народовців” черпало умову поживу з творів Шевченка, Бовчка, Квітки та ін., однаке, їх нелегко було дістати, тому ті твори ширилися переважно в рукописах. Крім Шевченкових творів, які викликали переворот у світогляді молодого покоління в наддністрянській Україні, захоплював молодь також поет буковинської України, Федькович.

Ол. Барвінський у „Споминах з моого життя” пише: „Я звернувся до К. Горбала, що жив у недавній ще редакції «Ниви» в Ринку ч. 12 на 1-ому поверсі. Тут застав я ще останки редакції і принагідно познайомився з головними представниками вечерничників і метників, що часто там заходили. Це були люди зовсім окремої вдачі і звичаїв. Переняті були живо національною ідеєю українсько-русською і з цілою ревністю промощували її шлях серед занедбаної руської суспільності в Галичині та визначалися здібностями (особливо Заревич, Климкович (Іван Хмара) і Остап Левицький (Драла) були незвичайно талановиті), однаке, в їх змаганнях і роботі не було системи, послідовності, сталости”.

„Вечерниці” і „Громада” молодих народовців у Львові, з якою в тісному зв’язку була „Громада” богословів у духовній семінарії, були тими вогнищами, з яких промінювали українські ідеї по цілому краю. Ці вогнища були тим важніші для народовців, бо т. зв. „староруська партія” витиснула їх із „Руської Бесіди”, яка з початком 1862 року була спільним духовим осередком усіх українців у Львові. Вроочисте відкриття і виголошена на тому святі Вол. Шашкевичем його народолюбна „Нинішня пісня” викликали були таке захоплення, що проф. Я. Головацький написав до редактора „Основи”, В. Білозерського, про це народне свято навіянний українофільством лист з натяком про Куліша й вигуком: „Ще не вмерла козацька руська мати!”

Розпочалася тепер завзята боротьба „староруської партії” з народовцями, яких згірдливо називали „вечерничниками” (а ці знову називали противників „словістами”). Агітація причинила значно до того, що „Вечерниці” з браку грошових засобів перестали виходити. Тодішнє молоде покоління народовців у своїх поривах керувалося більше серцем і гарячим почуванням, ніж розумом і добре обдуманими намірами, і не встигло покласти міцних підвалин під систематичну, реальну роботу.

Політичний часопис „Русь”, оснований заходами намісника гр. Голуховського, мав видавати Ксен. Климкович із Льонгином Лукашевичем. У лютому 1867 р. К. Горбалль (що видавав 1865 р. у Львові науково-літературний часопис „Нива”) іздив до Сторонця-Путилова, щоб втягнути Фед'ковича в члени редакції. Між тим московські панславісти перехопили Климковича і втягнули його до редакції „Славянской Зари”. Коли ж Лукашевич відступив від проектованого видавання „Руси”, то й Фед'кович роздумався і не приїхав до Львова. Так, отже, видавцем і власником „Руси” став Горбалль, а відповідальним редактором Ф. Заревич. Цей часопис видавав Заревич при співчасті Остапа Левицького й Олександра Могильницького тоді, коли „Слово” почало зовсім виразно проповідувати об'єдинительну ідею під впливом нових політичних подій (погром Австрії під Садовою). Метою „Руси” було паралізувати вплив часопису „Слово”, яке після Садової заявило світові, що українці їй москалі — це один народ. Ол. Барвінський у „Споминах з моого життя” пише: „Поява сеї часописи була зовсім случайна. Якийсь грошовитий мокаль, котрого імени вже не тямлю, бажав скріпити московфільську пропаганду, що знов оживилася від проголошення Наумовичем по нещаснім бою під Кеніггрецом об'єдинального поклику, що ми не «Рутени», а «Русскіе», і прислав в тій цілі на московфільське видавництво гроши, але був такий наївний, що їх звернув на адресу „генерал-губернатора” гр. Голуховського. Цей намагався спинювати московфільський рух і присланих грошей ужив на заснування часописи, щоб поборювала московфільський рух і протиділала «Слову”».

Але „Русь” сконфіковано кілька разів, а Заревичеві виточено пресовий процес. „Русь” перестала виходити, не діждавши й року свого видання. Треба признати, що вона не потурила ні в чім забаганкам поляків і тому, мабуть, Голуховський перестав нею цікавитися.

Тісно з редакторською йшла в парі громадянська праця Заревича. Разом з д-ром Корнилом Сушкевичем, д-ром Юліяном

Пелешем, Василем Ільницьким, д-ром Ол. Огоновським, Михайлом Диметом, Вол. Навроцьким, Маркилом Желєхівським і Омеляном Дейницьким входив він у 1872 р. в склад виділу „Просвіти”, якого головою був Юліян Лаврівський, а заступником голови проф. Ом. Огоновський. Коли 8 грудня 1868 р. відбулися на Стрільніці перші загальні збори „Просвіти”, К. Устияновича, який раніше говорив: „Що то за мова? Триста слів?” Заревич і Т. Ревакович півжартом затягнули попід руки на залю, і він вписався в члени „Просвіти”.

Ф. Заревич почав писати в 1860 р. В тому ж році надрукував він у „Зорі Галицької” 2 вірші: „Руський борець” і „Пересторога другу”, але вони не мають літературної стійності. Ось 2 останні строфі з першого:

Полетіл и вік минає,
Вже загиб о нем и служ,
Только пісня поминає.
Що быв кріпкій рускій дух.

Поминає піснь, що мало
Было наших оногда,
А таки Татар не стало,
А Русь есть и есть всегда.

Але Заревич це передусім автор повістей і оповідань і ними здобув він собі ім’я в нашій літературі. Як повістяр, розпочав свою літературну діяльність в 1862 р., коли став редактором „Вечерниць”. Написав такі повісті й оповідання: 1. „Хлопська дитина”, 2. „У страхі велики очі”, повістка з правдивої пригоди, 3. „Опир” — пригода („Вечерниці” 1862), 4. „Родина”, оповідання взяте з життя, 5. „Чудний цвіт”, казка, 6. „Хто не любив?” — розказане, 7. „Дві матері”, образець з життя, 8. „Син опришка”, повість взята з правдивої пригоди, 9. „Дві сестри”, повістка, 10. „Німа”, оповідання (1868), 11. „Землячка”, повість (1867), 12. „Загубидуш”, повість, 13. „Вітрениця”, оповідання (друк. під псевдонімом Юрко Ворона в „Правді”, II, 1868), 14. „Насилована доля”, оповідання (друк. 1877), 16. „Заручини Гізелі” (друк. в „Правді”, У, 1), 16. „Хлопович Жорж Мотозо”, 17. „Повінь”.

Першою й найбільшою повістю Заревича є *Хлопська дитина*, в якій змалював автор картину народнього відродження русинів у 1848 р. Гореєм повісти є Степан, син бідної вдови комірници Вasilini. По її смерті 6-літній сирота знайшов притулок у хаті о. Евстахія, де ним заопікувалася панна Анастася, теж сирота. Вона

хотіла післати його в школу, але пан-отець, гордий шляхтич із пересудами, спершу противився тому, щоб хлопська дитина вчилася. Ганя, дочка Анастасі, полюбила Степана, а пан-отець розгнівався, що хлопська дитина сміє брататися з його родом. Щойно в 1848 р. він позбувся аристократичних пересудів і погодився на подружжя Гані з Степаном, тим паче, що Степан став славним адвокатом і оборонцем свого народу.

„Хлопська дитина” має велику вартість, бо є картиною сучасного побуту Галицької України в добі національного відродження. Але тому, що це перша повість письменника, вона не викінчена ні в цілості, ні в подробицях. Це сталося в наслідок того, що Заревич писав її частинами для окремих чисел „Вечерниць”. Також не умотивовані наглі духові зміни в о. Евстахія, який нагло із заскорузлого аристократа став демократом, почувши про рівність і братерство, проголошене конституцією 1848 року, і нагло полюбив Степана й кожного селянина, яким досі погорджував. Крім Степана, всі інші тили бліді або скверні, або схарактеризовані дуже загально. Зате вмів автор прикрасити повість гарячими патріотичними фразами. Деякі частини твору мають ще сьогодні велику літературну стійкість, наприклад оповідання про перебування Степана в домі о. Евстахія на Великодні Свята, про народне свято в окружному місті в добі відродження Галичини тощо. Твір має культурно-історичне значення. Ідучи слідами Заревича, дав нам опісля Вол. Барвінський поважні повісті з життя галицько-руської інтелігенції. Обидва письменники виступають у своїх творах ідеалістами, коли натомість Анатоль Вахнянин схиляється до реалізму. Свої літературні твори міг би був Заревич довести до високої стійкості, якби був не писав їх прихапцем.

У повітності, оснований на правдивій пригоді, п. з. *Син опришка*, навіяній романтизмом, зображені живими красками Верховина. Виступає тут гарний легінь, син опришка, Гринь, закоханий у молоду паню лісничого, зображеного автором дуже вдатно. *Син опришка* належить до кращих творів Заревича. Деякі оповідання Заревича нагадують нам манеру оповідань Фед'ковича. Особливо оповідання „Родина” вказує на вірш Фед'ковича „Товариш”, в якому поет співає про долю жовнірів на побоєвиці.

В повітності *Загубидущ* зображеній пан, що занапастив долю сільської дівчини, в яку закохався панський синок, і обидвое знайшли смерть у хвилях Дністра.

Заревич не вмів закрашувати своїх оповідань природним кольоритом. У них забагато світла, наслідком чого характеристика деяких постатей ідеалізована, а подекуди й бліда. Він здобув

собі ім'я в літературі також як автор однієї драми. Є це драма в 3 діях „Боднарівна”, друкована у „Правді”, кн. 5. Написав її в 1871 р. і підписав своїм ім'ям. Анатоль Вахнянин склав до неї музику. Драма побудована на основі народної пісні. Деякі картини цього твору відзначаються справжнім драматизмом і вказують, що запопадливою працею міг би був Заревич і в тій ділянці дати високовартісні твори. У драмі виводить автор на сцену, крім бондарівни і старости Каньовського, ще вдову бондаріху, себто матір бондарівни Марці, жениха Амброза, опікуна і стрия бондарівни, Онуфрія, а вкінці Антипу, довіреного козака старости. Акція відбувається в 2-ій пол. XVIII століття в малому містечку.

Пам'ять про Федора Заревича, колишнього передовика нашого національного відродження 60-тих років, що ділом і словом розбуджував приспану віками неволі й недолі народню свідомість, що належав до невеличкого гуртка ідеалістів-борців за справу українського народу, живе лише як спомин в історії української літератури, а його могила, десь на Скільському кладовищі забута й незнана, певно вже зрівняна з землею. Чи ж та людина, що свого часу несля на своїх слабких раменах тягар праці над відродженням українського народу Галицької Землі, що збагатила тодішню бідну ще українську літературу своєю „Хлопською дитиною” та іншими творами, що не заломилася ані на хвилину при тодішніх важких суспільних обставинах, не заслуговує на те, щоб її світлу пам'ять вшановувало наше громадянство в соті роковини смерті?

Джерела статті:

- 1) О. Огоновський, Історії літератури руської. 2) Федір Заревич, Посмертна згадка „Правда”, XII, 2), 3) Забута людина, забута могила („Думка” інформативно-суспільний орган Підкарпаття, Верховини і Подністров'я, Стрий, 1936, ч. 60), 4) Тит Ревакович; З переписки письменників 1860-их років у Галичині (в книжці „Привіт Іванови Франкови в сороклітті єго письменської праці 1874-1914”, Львів, 1916), 5) Тит Ревакович, До історії руського письменства, Споминки про Ф. Заревича („Правда”, том II, 1889, січень-березень, стор. 281-287).

Михайло Добрянський

ЧОТИРИ РАДІОБЕСІДИ ПРО УКЦ

Радіо Свобода передало 18-21 листопада 1971 р. чотири бесіди М. Добрянського, тодішнього керівника українського відділу РС, про Українську Католицьку Церкву. Друкуємо їх тут, бо гадаємо, що нашим Читачам буде цікаво познайомитися з ними. — Редакція.

I

Історія Української Католицької Церкви починається церковним собором, який увійшов в історичну науку як „Берестейська церковна унія”. В кінці жовтня 1596 року відбувся в Бересті собор українських і білоруських єпископів, який проголосив єдність „Руської Церкви” з Римом. „Руська Церква” це та церковна організація, яка постала 988 року, коли, за великого князя київського Володимира, Русь-Україна прийняла християнську віру. Досі немає серед істориків однозгідності в питанні звідкіля князь Володимир прийняв християнство: з Візантії чи з Болгарії. Я вважаю, що християнство прийшло до нас з Болгарії, бо Київську державу, Русь-Україну, в'язали з Болгарією не тільки мова та культура, а й політичні цілі — спільна загроза з боку Візантійського Царства. Коли 1054 року стався розкол у Вселенській Церкві, Русь-Україна не стала на бік Візантії. І майже одне сторіччя зберігала нейтральність у боротьбі між двома церковними осередками — Царгородом і Римом. Боротьба між цими двома центрами за впливи на церковне життя в Україні тривала сторіччями і ніколи не була остаточно вирішена в цю чи ту сторону.

У половині 15 сторіччя впало візантійське царство, завойоване турками. І візантійський патріярх, якому формально підлягав київський митрополит, утратив не тільки політичне, а й церковне значення. Тепер почалася нова боротьба за „Руську Церкву”, конкретно за Київську Митрополію — боротьба між Римом і Москвою. 1589 року в Москві проголошено патріярхат — за вимушеною згодою патріярха візантійського. І московський патріярх почав заходи, щоб підкорити собі Київську Митрополію. Це збентежило як українських, так і білоруських єпископів, бо ніхто з них не хотів іти під владу Москви. Вони також не хотіли залишатися під зверхністю царгородського (тобто візантійського) патріярха, бо

він перебував у політичній залежності від турецького султана. А султан не тільки дозволяв Кримській орді брати ясир з України, а й сам підготовляв захоплення цілої України.

Кілька років ішли жваві розмови між єпископами та іншими українськими діячами — що робити. Єзуїти агітували за переходом „Руської Церкви” на латинське католицтво. Московський цар надсилає в Україну загони своїх агітаторів у монастихах рясах, які намовляли Україну піддатись „під опіку” Москви. Київський митрополит, українські й білоруські єпископи рішилися на унію (єдність) з Римом. Найвпливовіший діяч тодішньої України, могутній князь Костянтин Острозький, приєднався до концепції про унію з Римом. Церковні діячі домовилися з папою, що Рим шануватиме всі обряди, традиції, закони і права „Руської Церкви” включно з правом київського митрополита визначувати єпископів для „Руської Церкви”, та шануватиме й староруську мову в нашій Церкві.

Такою угодою церковні діячі сподівалися рятувати „Руську Церкву” від наступу польського католицизму і посягань московського патріярха. Саме під кінець 16 сторіччя, після перемоги над протестантськими рухами в Польщі, польський католицизм став дуже агресивний у наступі на православну Церкву. З другого боку церковні діячі гадали, що, приймаючи зверхність Папи Римського, вони легше зможуть устоятися перед імперіялізмом московського царя і московського патріярха.

Унія з Римом мала бути проголошена в Бересті на церковному соборі. Але „в останню хвилину” могутній князь Костянтин Острозький відступив від Унії. Історики досі намагаються розгадати справжні мотиви такої зміни в політиці князя. У жовтні 1596 року в Бересті, в одній з Церков зібрався церковний собор; і в присутності делегатів Папи Римського і послів короля собор проголосив приєднання „Руської Церкви” до Римської. У той самий час, у замку князя Острозького, відбувся другий собор — проти унії з Римом. Обидва собори оголосили один одного неправосильним і обидва апелювали до короля. Королем Річ Посполитої був тоді зі шведської династії король Сігізмунд Третій, завзятий прихильник унії „Руської Церкви” з Римом. Він запевнив уніятам свою підтримку. Але король у Річ Посполитії Польській не мав реальної влади. Він не міг дати уніятам ні тих прав, ні тієї допомоги, що їх він опобіцяв українським і білоруським прихильникам унії.

„Руська”, тобто українсько-білоруська Церква розкололася на два табори: церковна ієрархія з митрополитом на чолі, частина

духовенства, частина шляхти і міщанства стали за унію. Князь Острозький, два єпископи, церковні братства, значна частина шляхти і міщанства та Запорозька Січ виступили проти унії. А польський уряд саботував обіцянки короля і не дав ні уніяцьким єпископам, ні уніяцькій шляхті тих прав, які обіцяв король, щоб підняти політичне значення унії в своїй державі. Польська ієарахія — за малими винятками — послідовно протиставилася унії; вона змагала до цілковитої латинізації „Руської Церкви”, тобто до її ліквідації і до польонізації українського та білоруського народів. Уніяцька Церква опинилася між молотом і ковалом.

Як іншим народам, так і українському народові доля не заощадила важкої релігійної боротьби. Щоправда, ця боротьба довела до пожвавлення релігійно-полемічної літератури 17 сторіччя. Але, з другого боку, вона послаблювала Україну в політичному сенсі. По обох боках були інтенсивні заходи, щоб — як тоді говорили — „замирити Русь із Руссю”. Але через втручання сторонніх чинників ці заходи не давали тривалих результатів. У тодішній Європі були великі держави, які боялися церковної унії „Руської Церкви” з Римом. Бо Україна, з уваги на козацтво, була значною політичною силою. Вона могла реально заважити на змаганні між тими двома бльоками, на які роподілялася Європа на переломі 16 і 17 сторіч.

У результаті, наслідком сторонів втручань, не переміг сто-відсотково ніхто: ані унія, ані протиунійне православ'я. Унія збереглася тільки на тих українських землях, куди не сягала рука Москви. Уніяцька Церква, дякуючи тому фактам, що на її чолі стояв ряд визначних людей, відданих українському народові патріотів, зберегла український національний характер аж до 19 сторіччя. А в 19 сторіччі Церква ця стала носієм національного відродження в Галичині.

ІІ

Багато історичних формацій Східньої Європи пройшли значну еволюцію; разом із цим мінялися їхні назви. Так було і з церковними формаціями. Християнська церква, що постала в Україні 988 року, впродовж багатьох сторіч мала назву „Руська Церква”. Її територія покривалася з етнографічною територією України і Білорусі. Вона фактично була тотожною з територією київської Митрополії. Іншими словами, це була церква українсько-білоруська. В результаті Берестейського собору та унії з Римом „Руська Церква” розкололася. І протягом кількох сторіч — ту частину „Руської Церкви”, яка зберігалася єдність з Римом, називали „Уніяцькою Церквою”. Ця назва втрималася до кінця 18 сторіччя. У

19 сторічі закріпилася за цією формою назва „Греко-католицька Церква”. Після Другої світової війни, щоб не було плутанини (бо існує католицька церква Греції), давню уніатську, тобто „Греко-католицьку Церкву” стали називати поза межами України „Українською Католицькою Церквою”.

Дуже швидко після Берестейського собору 1596 р. Уніатська Церква попала в особливо важке становище. Чеський історик, Едвард Вінтер, пише в своїй книзі „Візантія і Рим у боротьбі за Україну”:

„Зараз після синоду в Бересті виявилося трагічне становище української Уніатської Церкви. Православні вважали уніятів зрадниками, а римокатолики Польщі не прийняли їх як рівноправних братів”.

Польський історик, єпископ Едвард Ліковський каже:

„Важко повірити, але автентичні свідчення не залишають ніякого сумніву в тому, що латинське духовенство (історик має на увазі польське духовенство) — замість прийняти уніятів до себе — у дитячому засліпленні їх зневажало та упокорювало”.

Польська ієрархія не хотіла унії „Руської Церкви” з Римом. І до кінця Річ Посполитої уніяти не дістали підтримки з боку польської ієрархії. Але не з цього боку загрожувала унії небезпека. Польська ієрархія не любила уніатської Церкви, однаке, з уваги на Рим, не могла її поборювати, принаймні не могла робити цього явно.

Завзятого ворога мала Уніатська Церква в особі царського режиму. За винятком двох царів — Павла й Олександра Первого — кожна царська влада нищила Уніатську Церкву всюди, де могла її досягти.

Під час першого поділу Польщі, 1772 року, царська імперія дістала всю Правобережну Україну. До кінця 18 сторіччя царська влада ліквідувала на Правобережній Україні п'ять тисяч українських католицьких парохій, розв'язала 145 василіянських монастирів і перевела приблизно вісім мільйонів українців-католиків до православної Церкви. Політику цариці Катерини Другої продовжував цар Микола Первий. Майже щороку уряд Миколи Первого видавав новий указ проти Уніатської Церкви; він крок за кроком обмежував її права. А 1839 року провів нібито „добровільне” воз’єднання уніятів з Російською Православною Церквою. Понад 160 уніатських священиків заслано на Сибір.

Залишилася Холмщина, яка перебувала на окремому становищі. Тут іще 25 років існувала уніатська епархія, яка підлягала львівському митрополитові. Але й вона була ліквідована. Ліквіда-

ція відбулася в супроводі насильства і терору; жандарми вбили кілька десять осіб, що обороняли своєї церкви. Проти цього насильства двічі протестував Папа Римський. Щоб дати цій ліквідації видимість законності, 1875 року до Петербургу виїхала, знов ніби добровільно, делегація холмських уніятів просити про приєднання до Російської Церкви. В межах царської імперії Уніяцька Церква перестала існувати.

Наслідком переслідувань Української Католицької Церкви величезних втрат зазнав український народ. Бо дуже багато уніятів, бажаючи зберегти свою віру і єдність з Католицькою Церквою в Римі, приймали римокатолицький обряд (його царська влада не переслідувала). А це означало, що вони з ходом часу польщилися. Таким шляхом у Правобережній Україні перейшло до польського табору щонайменше трисота тисяч українців. Подібної втрати зазнала українська Холмщина.

Важко пояснити ось такий факт:

Царська влада терпіла в межах своєї держави різні релігії і церкви: римо-католиків, протестантів, кальвіністів, юдеїв, мусулман, буддистів, шаманів та інших. Але не терпіла українців-уніятів, українців-католиків східного обряду. І цю ментальність успадкували від царів керівники КПРС.

Тому Уніяцька Церква збереглася тільки поза межами царської імперії — в Галичині. Тут ця Церква швидко стала народною. Православний автор, видатний історик Дмитро Дорошенко, пише:

„Прийнявши унію, галицькі українці вперто держалися свого східного обряду і не дали себе латинізувати. Цілий ряд енергійних єпископів зорганізували Греко-католицьку Церкву в Галичині . . . Населення Галичини впродовж двох-трьох поколінь звикло до унії і почало дивитись на неї, як на заборону своєї національності . . . Взагалі можна сказати: коли щось зберегло українську народність у Галичині від повного спольщення, то це її Греко-католицька Церква зі східним обрядом”.

Історик Дмитро Дорошенко згадує „енергійних єпископів”, які організували Уніяцьку Церкву. Серед них треба назвати Велямина Рутського, Йосифа Шумлянського і п'ятьох єпископів з роду Шептицьких. Зокрема багато завдячує ця Церква Леву Шептицькому, який між іншим, побудував у Львові храм святого Юра, що став окрасою цього міста. Другий із цього роду, що йому галицька Церква багато завдячує, це Андрей Шептицький, який від 1900 року 44 роки був Галицьким митрополитом.

На цей період припадає особливо важкий час, зокрема на час від Першої світової війни до Другої. Андрей Шептицький зробив з Греко-католицької Церкви фортецю для українського національного життя в Галичині. Греко-Католицька Церква, під його керівництвом, це була держава в державі. Андрей Шептицький втішався великим авторитетом у Римі та в усьому католицькому світі. Це дуже допомагало йому обороняти права українського народу в Галичині. Кореспондент великої закордонної газети, побувавши в половині 30-их років у митрополита Андрея Шептицького у Львові, писав про нього: це провідницька постать європейського формату.

Коли помер митрополит Шептицький (1-го листопада 1944 року), радянська влада влаштувала йому державний похорон. Ale зараз після його смерті почалася кампанія, що підготовляла ліквідацію Греко-католицької Церкви. 11 квітня 1945 року заарештовано всіх українських католицьких єпископів. А на початку 1946 року в тюрях було приблизно 800 священиків. В атмосфері терору, що зростав з кожним місяцем, у Львові, під наглядом органів безпеки, відбувся в березні 1946 року „синод”. Цей „синод” — нібито добровільно — прийняв постанови, що касували Берестейську церковну унію і проголосували воз'єднання Греко-католицької Церкви з Російською Православною Церквою. Понад тисячу священиків, які не визнали синоду, було вислано до концтаборів. Цим самим шляхом пішли незліченні тисячі вірних. В ув'язненні загинули всі єпископи за винятком митрополита Йосифа Сліпого. Він перебуває у Римі від 1963 року.

Радянська влада офіційно заявила, що українська Греко-католицька Церква не існує.

III

Львівських „собор” у березні 1946 року схвалив постанову про скасування Берестейської унії з 1596 року і проголосив воз'єднання української Греко-католицької Церкви з Російською Православною Церквою. Львівський „собор” відбувався за умов тотального терору і всебічного тиску на українських католицьких священиків. Тому ніхто — за винятком радянської влади — не визнає цього „собору” правосильним. Зрештою, саме життя довело його незаконність і недійність його постанов. Сьогодні, 25 років після цього „собору”, Українська Католицька Церква існує на Україні і поза Україною в Радянському Союзі. Тільки, Церква пішла в підпілля і живе — як жили первісні християни — в катакомбах.

Інформації, що походять від закордонних кореспондентів, а ще більше документи радянського самвидаву, як українські так і

російські, доводять існування в катакомбах Української Католицької Церкви. Самвидавські документи інформують також про переслідування громадян Української РСР, запідозрених владою в належності до Української Католицької Церкви. Деякі спостережники говорять навіть про нове відродження релігійної думки в Україні та взагалі в Радянському Союзі. Передовсім це спостерігає радянська влада. З цього її походить її схвильованість, що виявляється в посилені терору.

Відродження релігійності це в нашу добу загальне явище по обох сторонах так званої „залізної заслони”, в якій твориться що раз більше щілин. Хоч як радянське керівництво бажає тримати народ в ізоляції, духові процеси і шумування впливають одні на одних, через кордони і заборони. Коли мова про Українську Католицьку Церкву, треба сказати: відродження релігійності в Україні вплинуло на пожвавлення релігійної думки серед українців за кордоном. У нову добу 19 і 20 сторіч ніколи не було серед українців-католиків такого зацікавлення справами Церкви і релігії, як сьогодні. На це вплинуло багато причин.

Усюди в католицькому світі великим поштовхом до пожвавлення релігійного життя був особистий вплив папи Івана ХХІІІ-го, якого ще за життя мільйони людей різних релігій визнали святою людиною. Зокрема його рішення скликати вселенський собор Католицької Церкви поставило на дискусію довгий ряд теологічних, філософських, суспільних та моральних проблем. Папа Іван ХХІІІ увійшов зокрема в історію Української Католицької Церкви. Шопошче, він створив у різних країнах Західної Європи й Америки та в Австралії нові українські єпархії і призначив для них єпископів. По-друге, Іван ХХІІІ-й досяг того, що радянська влада звільннила з ув'язнення галицького митрополита Йосифа Сліпого, який на початку 1963 року прибув до Риму і замешкав у Ватикані. Митрополит Йосиф Сліпий-Коберницький, не зважаючи на похилий вік і підірване здоров'я, розгорнув жваву діяльність як у релігійній, так і в культурній ділянках. Папа Павло Шостий відзначив кир Йосифа Сліпого гідністю кардинала і ствердив, що він є верховним архиєпископом в Українській Католицькій Церкві. А це зробило кир Йосифа Сліпого найстаршим серед українських католицьких єпархій, найвищим достойником з патріаршими правами.

Діставши і формальну відповідальність за долю всієї Української Католицької Церкви, кир Йосиф Сліпий-Коберницький почав заходи, щоб завершити організацію розпорощеної по всьому світі Української Католицької Церкви і дати їй єдине керів-

ництво. Таким єдиним проводом, згідно з традицією східніх Церков, мав би бути український патріярхат, і синод, як його законодавчий орган.

Восени 1969 року, після посвячення нової української церкви в Римі, відбувся під головуванням Верховного архиєпископа кир Йосифа Сліпого синод українських єпископів. Синод схвалив одноголосно: Українська Католицька Церква повинна дістати патріярхальний устрій. І постановив надіслати Папі Римському прохання: встановити український патріярхат. Мотиви, що ними керувався український синод, були такі: лише центральне керівництво і єдність між єпископами та широка підтримка загалу вірних можуть охоронити Українську Католицьку Церкву від розорошення, дезінтеграції і поглинення її поодиноких громад і епархій дієцезіями римокатолицькими.

Але тут і почалися труднощі.

Перше: заворушилася дипломатія Радянського Союзу і московського патріярха. Ці і ті заявили відповідним чинникам Ватикану: вони, мовляв, припинять усікі розмови з Ватиканом, якщо Папа піде назустріч українським єпископам у питанні українського католицького патріярхату.

Друге: Конгрегація для Східніх Церков, світською мовою казучи, ватиканське міністерство для східніх Церков, також виступила проти постанов українського синоду. Бо здійснення цих постанов означало б, що Українська Католицька Церква виходить з-під контролі Конгрегації і підлягає безпосередньо Папі, через свого патріярха.

Третє: Проти українського патріярхату висловилося й міністерство закордонних справ Ватикану. Воно розпочало широко закроєну дипломатичну акцію — одночасно з московським патріярхом і з урядом Радянського Союзу: з патріярхом, щоб наладнати співпрацю на релігійному полі; з радянським урядом, щоб здобути більше свободи римо-католицькій Церкві в СРСР. І в одній і в другій акції проблеми українських католиків східного обряду — це камінь споткання для ватиканської дипломатії.

Четверте: Відізвалися при цій нагоді давні українські слабості. Монаший чин святого Василія, тобто українські василіяни вже 250 років не підлягають керівництву Української Католицької Церкви. Якби постав український патріярхат, він мав би церковну владу й над усіма українськими монастирями. Тому провід українських василіян — не підтримав заходів за український патріярхат.

Кожний із цих чинників діяв в одному напрямі: проти внут-

рішньої консолідації Української Католицької Церкви, в тому числі і проти постанов українського синоду з 1969 року.

Влітку 1971 року на запрошення українських єпископів Канади мав туди поїхати верховний архиєпископ кир Йосиф Сліпий-Коберницький. Але напередодні його виїзду з'явилася в пресі вістка, що Ватикан заборонив українському кардиналові відвідати своїх земляків одної віри в Америці.

Верховний архиєпископ кир Йосиф Сліпий до Канади не поїхав. Згодом Папа Павло Шостий надіслав архиєпископові Йосифові Сліпому „відручний лист”, в якому повідомляв, що не може апробувати постанови про патріархальний устрій Української Католицької Церкви.

Це було в липні 1971 року. В жовтні Верховний архиєпископ Йосиф Сліпий і два інші українські митрополити, Амвросій Сенишин з Філадельфії і Максим Германюк з Вінніпегу, взяли участь у Ватиканському синоді. 23 жовтня Кир Йосиф Сліпий виступив на синоді з критикою ватиканської політики за байдужість супроти переслідування українського народу взагалі і католиків східного обряду зокрема. 31 жовтня розпочався синод українських католицьких єпископів у Римі під головуванням Кир Йосифа Сліпого.

IV

Ватиканська дипломатія прагне наладнати відносини в державній площині між комуністичними державами Східної Європи і Ватиканом, який з погляду міжнародного права є сувереною державою. Одночасно ватиканська дипломатія прагне зближення і співпраці з московським патріархом, тобто з Российской Православною Церквою. У Ватикані є кола, які вірять, що в майбутньому може прийти до церковної єдності між Римом і Москвою. Заради такої мети деякі кола у Ватикані ладні „забути” Українську Католицьку Церкву. Тому під час політичних контактів з представниками Москви ватиканські дипломати не порушують питань про важке становище українських католиків у Радянському Союзі.

Політика радянського уряду йде ще далі. Восени 1969 року вроочисто посвячували нову українську церкву в Римі, збудовану заходами Верховного архиєпископа Йосифа Сліпого. У посвячені взяли участь: Папа Павло Шостий у супроводі кількох кардиналів, сімнадцять українських єпископів і майже дві тисячі українських прочан. Тоді одна з передових італійських газет дала такий коментар до українського свята в Римі:

„Це відповідь українців на вимогу, яку радянський уряд ви-

сунув супроти Ватикану в зв'язку зі звільненням українського першого ієрарха, кир Йосифа Сліпого. З Москви вимагали: впливати на Йосифа Сліпого, щоб він не активізував українських католиків за кордоном; щоб не виховувати кандидатів на нових українських священиків, щоб тим легше українські єпархії за кордоном інтегрувалися в римо-католицьких дієцезіях. А тепер на свою честь в Римі українці продемонстрували, що вони й закордоном хочуть плекати свою національну окремішність і зберегти свою окрему церкву”.

Тенденцію, про яку писала італійська газета, підтвердив розвиток справ в Українській Католицькій Церкві за останні два роки. Синод наших єпископів 1969 року скерував до Папи прохання надати Українській Католицькій Церкві патріярхальну гідність. Слідом за тим надіслано до Ватикану тисячі листів і колективних заяв з усіх кінців світу, де є українські католицькі громади. Українські католики заявляли свою солідарність із постановами синоду і просили Папу схвалити ці постанови.

Папа Павло Шостий — своєю участю в посвяченні української церкви показав, що він не приймає вимог із Москви щодо ліквідації Української Католицької Церкви. Але в питанні українського католицького патріярхату він відмовив. Свою відмову Папа мотивував головно двома аргументами; перше, міжнародня ситуація в цю пору не сприяє здійсненню українського патріярхату; друге, український католицький провід не перебуває на своїй національній території, а тимчасом власна територія мала б бути передумовою для патріярхату.

У такій ситуації розпочався у Ватикані в жовтні 1971 року вселенський синод Католицької Церкви, на якому репрезентовані всі католицькі провінції світу. Від української ієпархії в цьому синоді брали участь: верховний архиєпископ Йосиф Сліпий, митрополит Максим Германюк з Вінніпегу і митрополит Аврозій Сенишин з Філадельфії. У другій частині Ватиканського синоду, коли обговорювали тему „несправедливість у сучасному світі”, виступив верховний архиєпископ кир Йосиф Сліпий. 23 жовтня 1971, у присутності Папи, він осудив переслідування християн у Радянському Союзі. Подаемо за кореспондентами агентств „Юнайтед Пресс Інтернешенел” і „Ройтер”. Кир Йосиф Сліпий-Коберницький сказав:

Ніхто в усій історії не страждав так багато, як український народ у Радянському Союзі в сучасну добу. Наш народ від першої світової війни дотепер втратив десять мільйонів людей, що стали

жертвою голоду в Україні і переслідувань за віру, — переслідувань, які тривають досі.

Згадуючи зокрема українців-католиків, кардинал Йосиф Сліпий сказав:

Вони принесли гори людських жертв і пролили ріки крові за віру католицьку і за свою вірність Апостольській Столиці. Вони і сьогодні зазнають важких переслідувань. Але найгірше це те, що їх ніхто не обороняє.

У присутності Папи кардинал Йосиф Сліпий піддав критиці ватиканську дипломатію, яка — за його слівами — не раз уживала заходів, щоб поліпшити долю римо-католиків у Радянському Союзі, але досі мовчить про долю шістсотох мільйонів українців, католиків східнього обряду. Він висловив докір представникам Ватикану на соборі Російської Православної Церкви в Загорську, за те, що вони мовчали, коли цей собор незаконно схвалив насильне скасування Берестейської Унії.

Про цей виступ речника Української Католицької Церкви широко інформували передові газети Західної Європи та Америки.

Як можна судити з коментарів, промова голови Української Католицької Церкви справила на Ватиканському синоді сильне враження і голосним відгомоном відбилася в громадській думці світу.

На 30-те жовтня 1971 року верховний архиєпископ Йосиф Сліпий запросив усіх українських єпископів на відкриття другої української церкви в Римі. Йшлося про старовинну церкву свв. Сергія і Вакха в центрі Риму, в будинку колишнього представництва Київської митрополії при Ватикані. Кир Йосиф Сліпий відкупив будинок, який був перейшов у чужі руки, і відновив знищений церкву, що має стати осідком української парохії в Римі.

Наступного дня, при участі 16 єпископів розпочався український синод під керівництвом Верховного архиєпископа, Йосифа Сліпого. Спочатку панувала напружена атмосфера, бо Ватикан виступив проти синоду. Як тільки стало відомо, що має бути український синод, керівник ватиканського уряду, кардинал Жан Війо, надіслав кожному українському єпископові листа, пояснюючи, що українські єпископи не мають права на синод. Бо синод східнього обряду (згідно зі законами Церкви) має право скликати лише патріярх, писав кардинал Війо, пораджуючи українцям відбути звичайну конференцію. Треба пояснити: синод це юридична установа, яка має законодавчі права, тобто ухвали синоду дістають зобов'язуючу силу закону.

Українці стали на таку позицію: Згідно з постановами Ватиканського Собору з 1965 року, Верховний архиєпископ східнього обряду має повновладу та права патріярха. Тому верховний архиєпископ Йосиф Сліпий законно скликає український синод.

Цей синод підтвердив постанови синоду з 1969 року щодо патріярхального устрою. І запевнив Папу, що стойть на позиціях Берестейської Унії, тобто перебуває в єдності з Апостольським Престолом у Римі. При цьому синод висловив Папі Павлові Шостому — цитую — „пошану, любов і відданість”. Синод також опрацював конституцію для самоуправління Української Католицької Церкви і встановив п'ятичленний постійний синод для керування церковними справами.

Український синод закінчився 5 листопада 1971 року.

Це була заключна бесіда Михайла Добрянського про Українську Католицьку Церкву, передана в Україну 1971 року.

Роман Данилевич

ВІД ЛЕГЕНДИ ДО РЕАЛЬНОЇ ДІЙСНОСТИ

„Дніпро тече в Понтійське море, яке то море зоветься Руським, над ним навчав святий Андрей брат Петра...”

„Видите ці гори! — бо на цих горах засіє Божа благодать; тут має постати великий город і многі церкви Бог має здигнути”.

(Повість временних літ)

АПОСТОЛ АНДРЕЙ ПЕРВОЗВАННИЙ

Християнство в Русі-Україні пов'язане з розповіддю-легендою про побут святого Апостола Андрея Первозванного на Київських горах. Згідно з розповіддю Повісти временних літ, Апостол Андрей проповідував у країнах північних берегів Чорного (Руського) моря, на теренах колишніх скитів, сарматів, алянів та роксолянів. Це були пришельці на терен трипільського населення старої Руси-України, що розплодилися серед нього. Святий Андрей Первозваний подорожував Дніпром, а даліше до Новогороду над рікою Волховом, біля Ільменського озера і, сподівано, рікою Невою поплив до Фінського заливу та до Варязького (Балтицького) моря. Він прямував до Риму, де був його брат, святий Петро, що згинув там пізніше мученичою смертю на хресті. На хресті, але скісному, згинув також святий Андрей, мабуть в Ахайї, в східній частині Скитії, над Чорним морем (в полудневосхіднім закутку теперішньої української території, на Кубанщині). І читаємо в Повісті временних літ: „Коли Андрей навчав у Синопі і потім прийшов у Корсунь (давній Херсонес, де згинув мученичою смертю на засланні наслідник святого Петра, Папа Климент I, під опікою якого є Український Католицький Університет у Римі — заввага Р. Д.), побачив, що з Корсуня близько до Дніпрового гирла, і захотів удатися до Риму, і в'їхав в устя Дніпровське і звідси поплив горі по Дніпру. І сталося, що він задержався на березі в підніжжі гір. І на другий день встав та сказав до учеників, що були з ним: «Видите ці гори? — бо на цих горах засіє Божа благодать; тут має постати великий город і многі церкви Бог має здигнути». І вийшов на ці гори, благословив їх і хрест

поставив і помолився Богу, і зійшов з тієї гори, де згодом мав бути Київ, і поплив по Дніпру горі . . .”

Сказано в цьому літописі, що святий Андрей Первозваний „захотів удатися до Риму”. Він не вибрав декілька разів коротшої дороги Чорним і Середземним морями, але поплив горі по Дніпру до Балтицького моря і даліше, правдоподібно, Атлантическим океаном, щоб побувати в Римі та відвідати свого брата, святого Петра. Уживаючи сучасного поняття та дещо його модифікуючи, можна б сказати, що це була подорож „Ад лімінес Апостольорум” (до порогів Апостолів), яку, як знаємо, повинні відвувати щокожних п’ять років ієрархи Вселенської Церкви.

Папа Пій XII у своїй енцикліці „Орієнталес Екклезіяс” (Східні Церкви) з 15-го грудня 1952-го року, в якій писав про мученичий шлях Української Католицької Церкви, між іншим, сказав:

„А в особливий спосіб хочемо згадати тих Єпископів українських східнього обряду, що одні з перших принесли стільки зліднів, болів і кривд в обороні віри. Їх привезено до престольного города Києва і там поставлено під суд та засуджено на різні кари. Підкреслюємо, їх привезено до столичного міста Києва, звідки колись на всі ті області просвічувало світло Христової науки, звідки поширилось почитання Христового імені . . .”

Як знаємо, ця Енцикліка з'явилася після Апостольського листа Папи Пія XII „Ад універзос Руссіе попульос” (До всіх народів Росії) з 7-го липня 1952-го року, яким Ватикан відписав історію Руси-України — Росії. Але завдяки заходам Архипастыря скитальців Архиєпископа Івана Бучка та Єпископа Ніля Саварина, як також завдяки твердій поставі (яка, на жаль, не завжди була на належному рівні) української преси на еміграції, Папа Пій XII ще того самого року двома анунціаціями, а це своюю промовою в Кастель Гандольфо, 14-го листопада 1952-го року, до українських учасників авдієнції в нього, з нагоди 20-ліття побудови Української Папської Колегії в Римі на горі Джаніколо, і згаданою енціклікою „Східні Церкви” направив кривду, заподіяну нам в Апостольському листі „До всіх народів Росії”. Це свідчить про правдивого християнського духа того Вселенського Архиєрея і можна бути певним, що, між іншим, і цей факт послужить доказовим матеріялом при розпочатому вже його беатифікаційному процесі.

Ствердження Папою Пієм XII, що з престольного города Києва на всі східні області просвічувало світло Христової науки та поширилось почитання Христового імені, було великим при-

знанням для всіх українців, а зокрема для українців католиків, які якраз за його понтифікату, під проводом своєї Іерархії, на чолі з теперішнім нашим Блаженнішим Патріярхом Йосифом, даючи свідоцтво живучості Свят-Андріївського заповіту, проголошеного на Київських горах.

СЛУГА БОЖИЙ МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ

Великим носієм цього заповіту був Слуга Божий Митрополит Андрей Шептицький. Він своєю довголітньою душпастирською й архиєрейською діяльністю, свою невгнутою стійкістю у принадлежності до Вселенської Церкви, свою життєвою дією в дусі релігійно-церковної єдності Українського Народу зумів приготувати цілі кадри духовенства і мирян на час великої проби, яка почалася з приходом безбожницького большевизму на Українські Західні Землі. А прихід большевицької навали на ці терени Великий Митрополит предсказував своїм віщим духом. Ось, 1-го липня 1936-го року у Студитській Свят-Успенській Лаврі в Уневі (в якій Патріярх Йосиф одержав священичі свячення з рук Митрополита Андрея, 30-го вересня 1917-го року) говорив він до Студитської братії:

„Дорогі браття, тішуся, що можу сьогодні бути з Вами й тішуся також гарними успіхами Вашої монашої праці, але мушу Вам сказати, що до нас прийдуть большевики. Вже тому три роки я Вам говорив, що вони прийдуть, а сьогодні вони вже до нас наближаються на половину дороги. Не лишається Вам нічого, як добре приготуватися до їхнього приходу. З їхнім приходом буде стояти перед Вами п'ять можливостей і вже сьогодні треба таки приготувлятися на них. Будете мати до вибору: Сибір, розстріл, шнурок, кримінал або каторжну працю в колгоспах. На одну з тих можливостей кожний мусить приготуватися. Моліться отже вже тепер про ласку мученичої смерти, щоб не заломитися. Буде тяжко видержати, бо переслідувати будуть з різних причин. Отже, Дорогі браття, приготувляйтесь!”

Митрополит Андрей у цьому розумінні, в розумінні готовості принести якнайбільшу жертву, включно з жертвою життя, говорив при багатьох нагодах. Дякуючи 16-го січня 1936-го року представникам українського громадянства, що зібралися в митрополичому дворі на Святоюрській горі в Львові, за побажання з нагоди 35-ліття його митрополитування, Слуга Божий Андрей виявив таку глибину своєї думки та дав доказ такої юної бодрості, свого духа, що щасливими треба назвати тих, що мали можливість бачити й чути його в той ювілейний день. Владика-ювілят

вказав Українській Нації одиноко правильний шлях до ясної будуччини, а це шлях, що веде через беззастережні жертви праці, життя і крові. А живі і вимовні приклади Митрополит Андрей бачив серед української молоді, що хоч би в останньому 20-літті (починаючи від 1914-го року) дала світлі докази того. Він говорив:

„Класти душу за братів, за біжніх — цей головний обов'язок пастыря був у Євангелії представлений як обов'язок усіх. «І ми всі повинні» казали Апостоли. В цьому світлі, позовльте, що приглянуся до пастирування Духовенства. Нашою задачею, метою цілої нашої праці є людей, по можності всіх, зробити ліпшими і щасливішими, довести їх усіх до вічного спасення, а наразі пхнути їх вперед на дорозі правди й добра. І у Ваших обов'язках знайдете таке положення, велич праці, високість завдання, що прямо неначе Гімалая стоять на нашій дорозі. Чоловік каже собі, що треба ту велику гору перенести, і щоб це сповнити — нігтями, пазурами, пальцями хворої руки хапається гранітної скелі й зубами кусає, щоб її скрушити, розбити в кусники й викопати собі в середині скали дорогу, щоб гору на рамена брати і двигнути її з місця. Хто ж цих Гімалаяїв на дорозі не знає? Хто ж не знає зусиль, щоб двигнути гору? Ще до того і в Євангелії ідеалом поставлено перенесення гори і то ідеалом, що відповідає не найвищій мірі могутності та сили, а найменшій мірі віри, що в християнстві є початком й основою — зеренцю гірчиці”.

„Так як знаєте такі гори, так само знаєте і те, що одно може їх порушити, а ним є жертва життя. Так як знаєте гори, що їх треба пересунути, так само знаєте і ті хвилини, в яких життя віддали для справи, стає таким обов'язковим, таким імперативом, що і найбільший боягуз прийме смерть і радо життя віддасть. Бо як цього не зробить, уже не зможе показатися між людьми. Таке є положення капітана на потапаючому кораблі. Він мусить до останньої хвилини витримати на становищі, бо не сміє рятувати свого життя, як довго хоч одно життя на кораблі не є забезпечено. А якщо цього обов'язку не сповнить або якщо доля таке принесе, що він хоч би випадково вирятувався, коли інші з його корабля погибли, він до смерті вважає це за найбільше нещастя, яке могло на нього впасти, і не сміє людям в очі подивитися”.

„Наша історія, хоч би лише з останніх двадцять літ, знає не одну хвилину, що рівнялася розбиттю корабля, і кожний з нас знає і те, що історія над нами пересувається з цим докором на устах: І ти ще живеш?”

„Зачнім від початку світової війни (Першої — заввага РД.).

Вся наша молодь в рядах армій і від першої днини безмилосердна коса смерти починає класти її покосами. Щоб тільки про свої переживання спімнути, пригадаю молодців в 20, 19, 18-ім році життя, мені близьких, моїх вихованків, питомців наших шкіл, наших бурс, що густими рядами йшли в обійми смерти, а йшли, складаючи жертву зо свого життя, хоч і не боролися за свою справу, ішли з послуху Божій волі. Досить, сотки їх і тисячі кров проливали й кожний з нас питав себе: Чому не я, чому мені не вільно в перших рядах життя положити? Відтак прийшли ті страшні евакуації і засуди воєнних судів, і екзекуції без судів, табори полонених тут, табори інтернованих там, і діти розлучені з родичами, і безконечні страждання цілого народу, а передусім тих молодих, що мусили життя своє віддати, видавалося, намарне. А відтак прийшли Листопадові Дні, і бої, і перехід нашої Армії за Збруч, і трикутник смерти, і докір історії, і ми самі себе питали: І ти ще живеш? І бої з большевиками, бої з Денікіном, і неволя, і знову табори полонених і інтернованих, і голод в Україні, і раз, другий раз, і третій, і знову суди й засуди... І ти ще живеш?!"

„Що серед таких відносин спомини душпастиря невеселі та тим сумніші, чим довші, це, здається, ясне. Але, ось, вартує і досвід тих часів і наука таких часів. Ось, хоч би для Вас, Дорогі Питомці. Бачите, скільки й які жертви принесла молодь, Ваші попередники, на кілька літ старші від Вас. Ви бачете, як, хоч би тепер в італійській війні творяться батальони молодих людей, що вступають з тим, що при першій нагоді з торпедою чи з бомбою кидаються з аеропляну на смерть для ідеї, хоч ця ідея не є ідеалом ані справедливості ані любови. Ви бачите, як ось ці пані й ці пани з пожертвуванням і часу і майна і сил працюють у своїх установах. З богословії знаєте, що класти душу за братів — обов'язок християнина, як обов'язком душпастиря є класти душу за своїх вірних. Є обов'язком, себто не є християнським душпастиром той, що не кладе душі, що не проливає крові. Час, в якому в Семінарії приготовляєтесь до праці, має Вам служити на те, щоб навчитися працею кров проливати, боротьбою з собою самими, боротьбою зо своїми пристрастями, боротьбою зо злом, сердечним бажанням добра, якого не можна осягнути без пролиття крові. Щоб ці гори перенести, треба множисленних жертв, треба, щоб потоками лялася кров, хоч би лише жертв волі і наміру, щоб осягнути ті цілі, ті мети душпастирської праці, які вказують Христові ідеали. Коли всі, кожний на своїм становищі, так жертвою працюють, коли і Ви, Дорогі, день-у-день приступаєте до тієї школи жертв, якою є Пресвята Євхаристія, навчіться ж —

що колись буде Вашим обов'язком — як поступати, працювати".

А закінчуочи свою промову про конечність готовості на найбільшу життєву жертву, Слуга Божий Андрей сказав:

„В Бозі надія, що найдуться між Вами молодими люди, що всеціло посвятяться, що дійсно кров проллють".

Наступного року, 1937-го Митрополит Андрей Шептицький написав звернення до учасників 7-го й останнього Велеградського З'їзду — а був він співініціатором і промотором тих Унійних З'їздів, що відбувалися в часі між 1907-1937 роками — яке то звернення в його неприявності (з причини хвороби) відчитав тодішній ректор Української Богословської Академії у Львові, о. д-р Йосиф Сліпий. І це звернення Митрополит Андрей закінчив такими пророчими словами:

„Нікому не є таємницею, що Європі, а радше цілому світові грозить соціальна революція. Без сумніву, що всюди пролеться багато крові на свідоцтво Христові і Його Церкві... Хай буде мені вільно висловити бажання і сподівання, що між свідками Христа не забракне таких, що визнають єдність Церкви, авторитет Христових Намісників та любов до ворогів Того, що проляв свою кров. Гідна і справедлива, солодка і почесна є така смерть. Хай так станеться! Нехай так станеться!"

На підтвердження заєдної готовості Слуги Божого Мигрополита Андрея на терпіння, а то і смерть, подаю свій спомин-свідчення про його поставу під час приходу большевиків до Західної України 1939-го року.

У різному часі, при різних нагодах та в багатьох справах я мав щастя і честь зустрічатися з Митрополитом Андреєм та з ним розмовляти. Кожна така зустріч наповняла мене великим респектом до цього Владики та породжувала бажання знову зустріти цю велику постать, могутню своєю статурою і величну своїм духом. Таке бажання поставало й тоді, коли навіть якась справа, з якою я з'являвся перед його обличчям, не була прихильно позагоджена. Мій спомин-свідчення подаю на тлі початку Другої світової війни.

1-го вересня 1939-го року в передполовудневих годинах налетіли на Львів німецькі літаки-бомбардувальники. Це був початок німецько-польської війни, а з тим і початок Другої світової війни. Уже при цьому першому налете були великі жертви в людях і шкоди в нерухомостях. Слідом за постійними літунськими налетами прийшла до голосу ворожа до українців чужонаціональна вулиця, а за декілька днів і облога німцями Львова. У великих святоюрських забудуваннях і в їх підземеллях хоронилося багато

людей перед бомбами й гарматними стрільнами. Між ними було багато українських політичних в'язнів, яким пощастило вирватися з львівських польських тюрьм. У святоюрських забудуваннях функціонувала кухня, щоб хоч частинно заспокоїти голод тих, що були на цьому терені. У святоюрських підземеллях перебував також Преосвящений Никита Будка, перший український католицький єпископ у Канаді (1912-1927), тодішній генеральний вікарій української католицької митрополичної капітули у Львові, пізніший большевицький каторжник, що загинув як мученик у советському концтаборі. Він проводив спільні молитви, відправляв Молебні, в яких з великою набожністю брали участь ті, що там хоронилися. Цей дуже безпосередній і добродушний Владика своїми жартовливими розповідями, а зокрема з канадського життя, підносив настрій свого оточення.

Перед моїми очима картина на Святоюрській Горі під час чінного пожару фабрики горілок фірми Бачевського на львівському Жовківському перемісті. На фоні сильної заграви могутні контури барокових святоюрських забудувань, з величавим собором і митрополичими двором. Над входом до собору освітлена скульптура — святий Юрій, що перемагає змія. На цьому тлі краси й жаху, на святоюрському подвір'ї метушаться занепокоєні люди, а між ними зрівноважена постать Єпископа Никити.

У палаті Митрополит Андрей. Під час бомбардування та сильного гарматного обстрілу міста, прикованого до фотеля Владику зносять до пивниці. В часі такого одного переношування гарматне стрільно попало в ріг митрополичого двору. Розбиті віконні шиби поранили членів прислуги, але Митрополит вийшов засілій.

Польська військова залога Львова здалася після того, як німці розкнули з літаків летючки, що знищать місто, якщо до 24 годин не буде здачі. Однак після здачі німці не ввійшли до Львова, але на його периферіях вичікували приходу большевиків.

На Львів лягла не менша примара від тієї, що панувала під час щойно закінченої його облоги. Погляд провідників українського життя звернувся знову на Святоюрську Гору, до особи Митрополита Андрея Шептицького, який заєдно був з народом — і в час найбільшого лихоліття. Пригадую собі з того часу картину, як до митрополичної палати ішла така одна делегація за порадою. У складі тієї делегації був д-р Володимир Старосольський та, маєть, посли Дмитро Великанович і Володимир Целевич (всі вони загинули на большевицькому засланні).

Після страхіть бомбардування та облоги вкотилися у Льва-

город, 22-го вересня, більшевицькі танки. Совети, піддержавши гітлерівську Німеччину в її нападі на польську державу, ввійшли 17-го вересня 1939-го року на українські і білоруські території, що входили у склад Польщі. Зайняття цих територій було вислідом німецько-советського договору з 26-го серпня 1939-го року. На основі того договору, на теренах на схід від ріки Сян та ріки Буг совети мали „взяти під захист життя й добро населення Західної України й Західної Білорусі”. Як цей „захист” мав виглядати, міг собі кожний усвідомити, що бачив, як під рокіт повзів звивалися по вулицях Львова комуністичні комісари з револьверами в руках, в супроводі різних типів, що служили ім своїми інформаціями . . .

Наступного дня після вступлення більшевиків до Львова, в суботу, 23-го вересня, зголосився я разом з редактором Василем Глібовицьким на авдієнцію до Митрополита Андрея. Студит-брат Атанасій сказав нам при вході, що Митрополит хворий і лежить в ліжку. Ми все ж таки просили нас зголосити. Митрополит Андрей зараз нас прийняв у своїй спальні. Заки ми ще змогли вибачитися за турбування його, Митрополит — своїм звичаєм — уже вибачався перед нами за те, що приходиться йому приймати нас у спальні. Однак, як Митрополитові Андреєві, так і нам було ясно, що справи невідкладні. Нам, між іншим, ішлося про організацію української католицької молоді „Орли” та видавництво „Наша Майбутність”, з якого появлялося два місячники „Українське Юнацтво” і „Лицарство Пресвятої Богородиці”, у проводі яких то установ ми оба стояли. Починалася московсько-більшевицька окупація. Цій жахливій дійсності треба було відкрито поглянути у вічі, і тому невідкладно треба було поради Великого Митрополита.

Митрополит Андрей, помимо дуже поганого стану свого здоров'я, дав чітку розцінку нової політичної ситуації. Він також згадав про те, що перед зайняттям більшевиками Львова виринала була можливість пересунення лінії Керзона на схід від Львова, а саме, що німці мали залишити у своїх руках Львів, як також терени на схід від нього, по ріку Буг, а даліше і Бориславський нафтовий басейн. При тому Митрополит сказав пам'ятні слова:

„Якщо до цього прийшло б, то я залишив би Львів та перенісся б до окупованого більшевиками Тернополя, щоб звідтам заряджувати Львівською Архидієцезією”.

До цього приходить додати пояснення, що Львівська Архиепархія в основному була на схід від Львова. Пересунення лінії

Керзона по лінію полудневої частини ріки Буг було б відтяло переважаючу частину цієї Архиєпархії від митрополичого осідку, тому Митрополит Андрей, не зважаючи на велику большевицьку загрозу для себе, був готовий на чергову особисту жертву.

Ця мужня рішучість скорованого і, можна сказати, впрост прив'язаного до крісла Митрополита Андрея мала притягаючий вплив на багатьох духовних і мирян, які по-геройськи видержували і ще даліше видержують большевицькі тюрми і каторги, виходячи переможно і в обличчі смерти.

Це все, чого навчав і що творив Слуга Божий Митрополит Андрей, було в дусі зберігання великого заповіту святого Андрея Первозванного, сказаного на Київських горах. Щоб посилити нашу боротьбу за велику Свят-Андріївську спадщину, треба до цього використати найближче десятиріччя, бо 1988-го року сповниться 1000-ліття Свят-Володимиривського Хрищення Руси-України.

(Докінчення буде)

Михайло Островерха

ОБНІЖКАМИ

БОДАЙ ЗАНОТУВАТИ

Для тих наших одиниць, що їх цікавить мистецьке життя усього культурного світу, коротко треба тут і згадати пребагату мистецьку виставку з XIII по XV стол., що вудбулася 1974 літа в Падові в „Палляццо делля Раджоне”. Ця виставка мала назву „Від Джотта до Мантенеї”. Отож, ця виставка охоплювала ранній і золотий ренесанс італійського мистецтва. Від Джотта ді Бондоне (1267-1337), славні фрески якого можна оглядати й у Каплиці дельї Скровеньї у Падові, до мистця Андреа Мантенея (1436-1566), — це є той промежок часу, коли в Падові розцвітало мистецтво високої вартості. Згадати б хоч деяких мистців, що діяли в тих століттях: Скварчоне, Джосто де' Менабуої, Ніколетто, Семітекольо, Стефано да Феррара, Якопо да Верона. Між іншим треба згадати чудові кольоризмом твори А. Мантенеї, як „Успення Богородиці”, у каплиці Оветарі Еремітанів, у Падові, знищенні бомбою у 1943 р., з яких залишилися лише фрагменти.

ВІДКОПАЛИ СТАРОВИННУ ХРЕСТИЛЬНИЦЮ У МІЛЯНО

Ще в VIII стол. невідомий паломник відписав напис із мармурової таблиці: Ostachorum sanctos templum surrexit in usus — octagonus fons. Цей напис, збудувавши хрестильницю, помістив св. Амвросій, єпископ Міляна (IV стол.). Ця хрестильниця находилася біля старовинної катедралі св. Теклі; у 1355 або 1410 р. цю катедралю завалили, а на її місці збудували нову, нинішнє Дуому. Отож, ту старовинну хрестильницю по довгих роках шукання і труду вдалося відкопати. Ця хрестильниця була пошкоджена вогнем орд Аттилі (452 р.). Хрестильниця має памяткову вартість: тут охрестилися, уночі з 24 на 25 квітня 387, у великий піст, із рук св. Амвросія: африканський ретор Августин, його син Аліпій, „а з нами сполучили ми молодого Адеодата, сина моєї плоті і моого гріха”, як це читаємо у „Сповіді” св. Августина. І так молитовна мрія матері св. Августина, св. Моніки, прах якої находититься у церкві св. Августина в Римі, недалеко Пантеону, здійснилася: син став християнином.

ЖНИВА П ВАТИКАНСЬКОГО

По II Ватиканському Соборі римо-католицька Церква йде справді шпарким кроком уперед. Вже хоча б те, що після 400 літ змагу з лютеранством, Римська Церква наблизилася до нього. Хоч, — згідно з правдивими істориками Католицької Церкви, — Римська Церква має за собою вельми не зручні потягнення: схизма Керулярія, та й Іван Гус туди входить, — це була гордість Риму. Та й сучасна історія нашої сучасної Церкви має усі познаки цієї гордости. Та ми йдімо до того шпаркового кроку вперед. Читаємо рецензію гідного католицького теолога — Battista Mondin — на нову працю бельгійського теолога Антуан Вергот під наголовком: „Teologія і її археологія”. Б. Мондін каже: „Каруселя нових теологій далі крутиться безперервно на наших очах, висуваючи інтерпретації християнського післанництва, що не перестають заскакувати нас: теологія мирян, теологія мертвого Бога, теологія надії, теологія «людіка», теологія політична, теологія поступу, теологія революції, теологія визволення... Та каруселя іде далі. Оце бельгійський теолог А. Вергот вийшов із пропозицією нової інтерпретації, яка — здається — призначена більше здивувати, ніж усі попередні інтерпретації: його пропозиція — інтерпретувати християнське післанництво не в ключі філософічному, (користуючися категоріями Платона, Аристотеля, Гегеля, або Бльоха, Гайдегера й Вітгенштайна), та й не в ключі політичному, (користуючися категоріями утопії Царства Божого, визволення, революції), а в ключі психоаналітичному, (користуючися категоріями підсвідомості, бажання, любови, пульсації)”. Тобто, А. Вергот пішов із своєю телогією до Фройда, якого католицька Церква — бодай до II Ватиканського — не призначала й осужувала...

ЗНАМЕННЕ 750-ЛІТТЯ

Католицький світ святкував від осені 1974 до жовтня 1975 р. роковини в пам'ять стигмів, що їх дістав — 17 вересня 1224, в місцевості Верна, Тоскані, Італія — св. Франциск із Ассізі. Про цю подію докладно й у подробицях подав у своїм літописі співучасник і співбрат по Чині славний Томмазо з Челяно. Філософ і теолог та Отець Церкви, св. Бонавентура з Баньореджо, назвав св. Франціска з Ассізі: „Уомо крістіяніссімо” — людина найбільше християнська. Данте оспівує св. Франціска з Ассізі у своїм творі „Божественна Комедія” у одній із пісень Раю, а мистець Джотто дав цілий цикл фресок із життя св. Франціска в горішній базиліці св. Франціска в Ассізі.

ОВОЧІ П ВАТИКАНСЬКОГО

Падре Хосе Марія Алегрія, професор соціології на Григоріянському Університеті в Римі, провідник „революційного католицизму”, до якого пристало багато католицьких священиків, сказав таке: що в його „християнськім роздумуванні помогли студії Маркса і марксизму та ленінізму”. На це один із ватиканських достойників дав такий коментар: „Зовсім несвідомо цю людину посів диявол”. На нашу сіру думку: всі ті латинські, хоча б і на найвищих становищах, священики марксисти — такі ж і теологи — це, по нашему сказати, телята задивленні на нові ворота. Якщо марксизм узагалі ще ... нові ворота. Але, для ... ужиточних дурнів може ті ворота ще нові! ..

ЯКЕ ЇХАЛО, ТАКЕ ЗДИБАЛО

Італійський анархіст Джан Франко Бертолі, перебуваючи в тюрмі Сан Вітторе в Міляно, в зізнаннях перед слідчим сказав: „Належить він до групи, що зветься Махно”. Цю вістку подав ліберальний часопис „Іль Корреєре делля Сера”. Цій вістці я радію! Вона бо потверджує думку деяких українців, що характер нашого народу зближений до італійського: їх гуляйполе вибрало собі за духового батька нашого Нестора Махна — „отамана безладдя”! ..

ТАКИЙ ТО ВЖЕ ХАРАКТЕР

Часто можна почути гострі слова глуму, що в Італії, де — в Римі — сидить заступник св. Петра, найбільше число комуністів у світі; що є там латинські священики — марксисти. Італійська інтелігенція має такий характер, що схиляється до крайностей: анархія, комуна, фашизм. Проте, треба призвати правду: фашизм привів Італію до ладу, до росту, до значіння у світі й поваги. Найкращий доказ правди цих слів: як Італійці — вія: Москва! — гайдко заплатили Муссолінієві за його службу Італії! — Найбільше розбрикане округа в Італії це Романья. Для прикладу: в 1914 р. вибухла в цій окрузі революція. З церков витягали лавки й палили їх на міському майдані. У місцевості Мецдано, біля Равенни, примусили пароха сідати на осла і водили його серед юрби, що шорстко глузувала з нього. Єпископ, прибувши на свою епархію, свою катедралю у Равенні перебирає уночі. Вірний, — траплялися ж і такі! — що в будень прийшов до церкви й вислухав Службу Божу, то увесь тиждень висмівали його сусіди. І це все діялося на початку XX століття! ...

ПОДОБИЗНИ св. ТОМИ з АКВІНО

В 1974 роціувесь католицький — можна сказати й християнський — світ поминав цього святого у його 700-ліття смерті. При всіх зїздах, студіях із цієї нагоди, зацікавилися теологи й мистецтвознавці портретами св. Томи, що їх виконали мистці від найдавніших часів. Пригадую собі ті мої добри, сповнені мистецтвом, культурою часи; заходив я часто до церкви Санта Марія над Мінервою, у Римі; там похований і мистець Беато Анджеліко, 1387-1455, і св. Катерина зі Сієни. Й у цій церкві, у правій наві, є велика фреска „Диспута св. Томи з Аквіно”, твір мистця Філіппо Ліппі: присадкувата, ограйдана постать святого володіє над зізраними в диспуті. Та найстарший портрет святого находититься у Субяко, — у Сакро Спеко, — де св. Венедикт жив і молився у печері, а вийшовши звідтіль, став основувати перші свої монастири. Отож, тут і є старовинна фреска св. Томи, повторена за ще старшою фрескою із Санта Марія в Граді у Вітербо. Цей твір пропав, але передання говорить, що мистець виконав цей портрет іще за життя св. Томи. Портрети св. Томи залишили ще такі мистці: Стефано ді Джованні названий Сассетта, Фра Карновале, Сімоне Мартіні, Паррі Спінеллі, Беноццо Гоццолі, Беато Анджеліко, Дзурбаран, Фаффаельльо, Краєр, Веляскес; графіки — Оттоне Ван Веен, Корнеліо Boehль, Егберт Ван Паендерен, Сваненбург, Корнеліо Галлі, П. П. Рубенс — усіх портретів св. Томи в графічному оформленні є 32. В усіх портретах святого бачимо його фізичну дебелість. Один із його біографів подає, що в монастирі, де святий перебував, у рефектарі-їdalyni, у тім місці при столі, де святий сидів, вирізали у формі півмісяця углибллення, щоб він міг вигідніше при столі сидіти. Проте, при всій обемистості святого був він сильний, рішучий, палкий. Наприклад: вихопив із вогню палаючу кимаку і прогнав беззоромну жінку, що увійшла до його келії; у дискусії над маніхейцями, на диво всіх, гrimнув кулаком у стіл; крикнувши: „Дефінітум ест контра Маніхаес”.

МЕТАФІЗИКА

В науці філософії часто натрапляємо на слово: метафізика. Філософ і теолог Battista Mondin дає докладне пояснення цього слова. Аристотель, умираючи, залишив свою бібліотеку учневі Теофрастові. В цій бібліотеці, крім праць інших філософів і самого Аристотеля були особисті писання учителя, тобто Аристотеля, що були призначенні для тісного гуртка учнів, між ними була й метафізика. Теофраст же, умираючи, залишив свою бібліотеку

Нелеєві, що був учнем Аристотеля й Теофраста. Нелей переніс цю бібліотеку до Скепсу, в Троаду, його батьківщину. Спадкоємці Нелея, — щоб урятувати цю бібліотеку перед монархами Пергаму й Олександрії, які хотіли цією бібліотекою збагатити свою бібліотеку, заховали її у підземелля, де вона, забута, пролежала до 100 року до Хр., коли відкрив цей склепок бібліофіл Апеллікон: він переніс ці скарби до Атен. Коли Римляни — К. Сілля, 86 р. до Хр. — здобули Атени, Сілля казав перенести ці скарби до Риму й поручив їх Андронікові з Роді, щоб він припильнував їх і видав усе окремим виданням. У весь цей, скажімо, метаріял Андронік поділив на підрозділи: праці з логіки, фізики, метафізики, моралі й поетики. Упорядкувавши праці з фізики, він знайшовся перед групою книжкою без назв і тоді постановив назвати ці книжки: „книшки, що йдуть по фізиці” — „мета та фізика”. І саме ця назва відповідала змістові цієї збиранини праць. Ці праці торкалися: дійсності, якості, досконалості, істоти, — усе, що не було звязане з фізичним світом, а йшло поза нього, тобто, метафізичне. І так прийшов термін: метафізика.

ЩЕ ПРО ТИХОГО СВЯТОГО

Перше свято св. Йосифа було установлене в Єгипті. Це був край, що був прийняв св. Йосифа з Марією й дитятем Ісусом, коли вони були покинули Палестину й подалися на еміграцію. — Уся служба, що торкається культу св. Йосифа походить із обряду Коптів. Усі оповідання — крім біблійних — про св. Йосифа походять із Єгипту, а спираються вони на літургічні книги й на „Історію про Йосифа теслю”. Та й до нині багато Коптів носять ім'я Йосиф; проте, дивне явище, сьогодні носять ім'я не Йосифа супруга Марії, а Йосифа сина патріарха Якова, що його, Йосифа, брати продали до Єгипту. — Ось, і тут, Йосиф опікун Ісуса й Марії, поступився ...

ГОСТРЕ ВІСТРЯ ПРАВЕДНИКІВ

Часто трапляється, що наш, чи й не наш, звичайний жувач хліба думає, що праведник, святий, це якийсь недомека, „все бери, мене лиши”, воно ж так не є. Уже в самого Апостола Народів св. Павла, коли читати його послання, натрапляємо на гострі вислови. Святий Юстин, мученик (І стол.), у своїм „Діялозі з Трифоном” каже: „... маючи змогу сказати правду, а змовчати її, означає: заслужити собі на гнів Бога”. Цей же святий у І Апології звертається просто до головних провідників: „До Імператора Антоніно Піо і Найправдивішого (Марк Аврелій) його сина, філософа, до

священного Сенату й до всього народу римського скеровую цю мову і прохання в обороні людей усякого племені, які є несправедливо зненавиджені і переслідувані, — і я один із них, Юстин Пріяма". — А св. Еронім із тиши Єрусалиму, IV стол., проти єре-тиків вибухає: „Як осел єсть будяки, то можна сказати, що він натрапив на траву, яка надається його губі". В іншому місці ка-же: „Краще жити між звірюками, ніж у товаристві таких християн". Силу висловів цього святого зрозумів, либонь, єдиний мис-тець Тіціян, що створив образ цього святого: він св. Еронім, кля-чить, молиться і каменюкою гатить себе в груди. Цей твір бачимо в Музеї Брера в Міляно. — На бережку: I в нас, нині, є праведни-ки, вислови яких, мов вістря меча: Ісповідник Йосиф, борці-герої Дзюба, Валентин Мороз, Плющ, Гель та інші безіменні.

МОЖЕ И НЕПОВАЖНЕ ...

Є такий філософ, марксист, Ернест Бльох — він філософ на-дії. Одна з його праць має заголовок „Дас Прінціп Гоффнунг". Очевидно, московський марксизм відкидає його з його надією, хоч Бльох такий же атеїст у своїх писаннях і в житті як і К. Макрс, лиш „для першого Бог, це надія, для другого історія". Проте, один і другий стоять на становищах для католицької та й узагалі — християнської есхатології несприятливих. — Тут насувається нам думка, може й мало поважна, але... Ще до другої світової війни був у наших горах, у селі Ямче, жив корчмар Бльох, що мав сина в Парижі...

ОСНОВНИК НІМЕЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Німеччина відзначила в 1974 році 250-ліття народин поета Фрідріха Готтліба Кльопштока, 1724-1805. Походив він із уряд-ничої сім'ї. Ще в шкільних роках, — студіюючи греку, латину, математику, — потрапили до його рук твори Мілтона й уже тоді близнула Кльопштокові ідея: написати твір „Мессіяс". І перші три пісні цього твору з'явилися, під псевдонімом, у Липську. Тема, форма віршів, будова думки, сила й мовна мякість викликали в читачів захоплення. Мета Моллер, дочка купця, припадково пе-речитавши цей твір, не знайшла спокою, поки в 1754 році, не ста-ла дружиною поета; та, не на довго, бо в 1758 році умирає вона. Ця поема, що її поет написав у 1748-1773 роках, складається з 20 пісень. У своїй творчості поет зразкувався на поезії Гомера, Софокля, Горація і Вергілія. Твір „Мессіяс", це „Ідея всесвіту, творцем якого є Бог. Це та ж ідея, що проникає теологію Томи з Аквіно й „Божественну Комедію" Данте Аліг'єрі". — Гете, що

спершу відносився до творів Кльопштона з відливою насмішкою, у своїм „Діхтунг унд Варгайт” поставив його як одного з основників німецької літератури. На творчості Кльопштона спиралися, набирали надхніння до своеї творчости такі поети як Шіллер, Гельдерлін, Гайне та інші. Критики однозгідно признають, що Ф. Г. Кльопшток був перший письменник вільний, хоч за приятелів і за протекторів мав королів, князів, грандуків, марграфів; Гете і Шіллер „не наважалися самі створити собі своє життя, сперши на свої літературні здатності”, Кльопшток зумів це вчинити. — З моїх юних літ пригадую собі, як це не раз наш поет Володимир Масляк, гімназійний учитель у Бучачі, говорив нам у класі про поета Кльопштока. Захоплювався поезіями цього поета й наш поет Юліян Міськевич.

В ПОНУРІМ НАСТРОЇ

Як такий настрій загосттий, тоді дивлюся на вияви життя, на його хід очима дійсности та й тверезо осуджую оте життя. Карло Маркс, що — згідно з характером своєї раси — задумав станути пророком і в своїм „Маніфесті комуністичної партії” — 1848 рік — сказав, що всі — не його марки, не його навчань — соціалізми, це утопія. Нині бачимо, що його соціалізм-комунізм, експериментований на кріликах московської імперії майже 60 років, перейшов своєю утопією усі інші соціалізми. Фальшивий пророк отой Карло Маркс. Доказ: умер він своюю смертю, бо всіх правдивих пророків Жиди вбивали ...

В ПОГОНІ ЗА КРАСОЮ

Був такий мистець, незрівняний рисівник — Едвард Лір. Родився він у Лондоні 1812 р., поселився в Римі, де створив свою студію й давав лекції рисунку. Звідси їздив і в Грецію. Був він творцем славних „Букс офф Нонсенс” — до нині цінені гумористичні рисунки. Та чим він заторкнув нас — своюю мандрівкою по південній Калябрії: пішки перейшов він ту частину Італії: писаннями й рисунками утривалював красу краєвидів, старовинних замків і руїн та й видав це книжкою 1852 р. Жився з Італією задля її краси краєвидів, культури й умер там у Санремо в 1888 р.

**

Всі терпіння, усі удари долі, усі безвиглядно чорні переживання висловив Л. ван Бетовен у своїх безсмертних тонах. Либонь, найглибше відчуваємо це в його V Симфонії. — Любовно-вогненні терпіння, терзання душі і серця Р. Вагнера відчуваємо в цілій, від першого до останнього такту, його опері, „Трістан та Ізольда”.

Слухаючи такі твори, людина — розкошуючися у терпіннях близького — знаходить себе, може й глибоко тужить. А слухайте сучасних гнобителів тонів, — що ім початок Гіндеміт, Гоннегер, — людина не тільки не знаходить себе, а перестає бути людиною: її нападає правдива трясця Віта, стає потворою, божевільною.

**

Ще до утопії. Колись, у 1516 році, св. Тома Моро написав твір „Утопія” — фантастичний проект життя політичної спільноти. А нині . . . Людина має розбитий атом, здобула місяць і — ще трохи — літатиме на той місяць із пустої забаганки; очевидно, буде літати на той місяць поти, поки Москва, при помочі Америки не опанує його! Словом — утопія стає дійсністю. Лиш одно: всемир у світі — як був так і є: утопією.

М. Палій

НЕСКІНЧЕНА СИМФОНІЯ

„... і як будеш вибиратися до Сан Хосе, то я раджу тобі вигладити свою (українську) мову, бо сюди щойно приїжала одна українка з Києва, яка, як зачуваю, хоче стрінутися із своїми країнами, що проживають на Заході”.

Так писав мені, в перших днях вересня 1970-го року, голова нашого департаменту білойтського університету, який вже від кількох тижнів перебував в костаріканській столиці, приготовляючи там „наукову базу” для наших студентів. Тільки подумати: наша людина, і то з Києва, забанувала, на вільній землі, за своїми земляками, і то з капіталістичного світу! Та вістка мене так зaintrigувала, що я, не зважаючи на інші справи, рішив прискорити свою давно заплановану наукову експедицію у тропічний світ гостинних „тіків”.¹⁾

Наш літак відлетів, із Маямі, в пізніх годинах соняшного пополудня, наче б на особливу радість усім пасажирам, що шукали небувалих пригод. Але, вже над центральною Америкою нас зустріла прикра несподіванка: страшна, питома у ту пору, тропічна буря, закована у горобину ніч, тільки чудом не скрутила літакові його штивніх крил і залізної снасти. Але, мимо усіх небезпек, головно залиших зливною водою усіх суміжних аеродромів, що нам мали стати в пригоді, нам вдалося, нарешті, доїхати до Сан Хосе, що теж потопав в обильних теплих водах.

Сан Хосе! Перед нашими очима заповідалася приманчива, казкова і вимріяна колиска спокою, мініатурна метрополія кишенькової республіки, що западала у півсонний сумерк, приголублена мерехтінням кольорових світел. І справді: коли бо приглянутися, за дня, зблизька, цьому прихованому місту, то воно, вже від першого погляду, не тільки приманює, але ще й цупко привокує до себе кожного пришельця своєю захоплюючою панорамою і безмежно чарівною красою. Положене у гірській кітловині, на висоті приблизно чотири тисячі стіп, Сан Хосе, втішається приемною і досить стійкою температурою, залежно, очевидно, від

¹⁾ Так називають костаріканців („тікос”) з огляду на їх звичай додавати до слів, здрібнілого значення, приставку „тіко” (напр. tanto — tanto, зам. tantito. Противно, нікарагвайців називають „нікос”, із перших двох складів цього слова.

піри року. Ця теплодайна температура значно сприяла плеканню добірного тютюну за еспанської господарки, і пізніше кави. Засноване в 1738 році, Сан Хосе, за несповна двісті років, стало осередком продукції кави (XIX ст.), в 1821 році центром ліберального руху за відірвання від Еспанії, а, в кінці, і столицею (1823 р.) незалежної Коста Ріки. Сьогодні це місто нараховує біля двісті тисяч жителів і являється одною із кращих мініятурних столиць Латинської Америки. Її особливою красою являються чудові екзотичні парки, мініятурна опера (копія паризької), модерні публічні і приватні будинки, стилеві domi, і просторий осідок національного університету (засн. в 1844 році). Усе це, з неабияким смаком, говорить багато і переконливо про пульсивне життя культурної і демократично-думаючої „кишенькової республіки”.

Коста Ріка займає, приблизно, 19,652 кв. миль (50,900 кв. км.) і нараховує біля двох мільйонів душ. Це, здебільша, країна гориста, якої вульканічні шпилі переходять одинадцять тисяч стіп. При такому значному контрасті буває теж різноманітний і противірічний клімат, якого температура міняється, денно, на яких п'ятнадцять ступнів Фаренгайта, а рясні дощі, залежно від терenu, перепадають дуже часто, головно в полуночеву пору, приблизно двістішістдесят днів на рік. Такі щедрі і обильні опади помогають усім центрально-американським країнам плекати добірної якости банани, каву, какао, цукрову тростину, тваринництво, і тим подібні національні продукти, що стали основою іх економічного життя.

Приїхавши, отак, до Сан Хосе, я відразу примістився в „осідку” нашої „студійної бази”, догідному пансіоні, біля парку Моразан. Мешканового вибору, здавалося, не було лішого: звідси можна було оглядати, досжочу, чудову панораму міста, мальовничі обриси її довкілля, а там і будинки, будівлі і споруди в європейському стилі. Людині, що привикла до простих, монотонних північно-американських форм, Сан Хосе, відразу видалося своїм, давно-забутим „старокраєвим світом”: ось дрібні й добірно-багаті крамниці, повні європейських виборів і продуктів; ось пристойна поведінка жителів, а, далі, навіть та „своя атмосфера”, яку можна просто „вимацати” в повітрі. І, так, стужений за своїм давнім духом і звичаєм, я спітав, при першій нагоді, свого старого друга і приятеля:

— Ну, а як там та українка, з якою ти так носився?

— А-а, та? О, то справді штука. Ну, і справа, — відповів той по надумі. — Вона тут є, але не знати, як до неї діратися.

— Виходить, що вона або велика „парсuna”, або в якомусь полоні.

— Парсuna не парсuna, але полоном тут, мабуть, пахне.

— Ти говориш про полон, і ще у вільному світі. Як це все пояснити?

— Щоби впovні зрозуміти цю містерію, треба, перш усього, починати її „із кінця”, від молодого Фальяса, в якого спіці вона перебуває. Тобі треба знати, що старший Фальяс, батько, Карльос Люїс Фальяс, відомий костаріканський письменник т. зв. „пролетарської літератури”, і, при цьому, одинокий натуралист, причинився, чимало, до цієї замотаної справи. Не діставши помочі, ані зрозуміння, від своїх батьків, він, замість піти до школи, був змушеній шукати щастя в атлянтійських околицях країни і там заробляти на життя на бананових плантаціях „Юнайтед Фрут Ко”. Після шести років праці, він став робітничим організатором, потім головою синдикату, а далі депутатом до Конгресу від „Партії Авангардіста Популяр”, і головою мілітарних сил під час революції в 1948 році. У своїй капітальній праці, „Маміта Юнай”,²⁾ він гостро критикує „Юнайтед Фрут Ко” за нелюдське визискування робітничої класи. Його гірка іронія, сарказм і докірливий осуд американського капіталізму принесли йому славу і небувалий престіж. Очевидно, його документальну повість „Маміта Юнай” скоренъко переклали в СССР, після чого його син, молодий Фальяс, пішов слідами свого батька, відбув кілька подорожей до Соскоюзу і так витренувався на „ідеолога”. Після останньої подорожі він вернувся в товаристві однієї „товаришки”, яка, як кажуть, називає себе українкою. А, яка її „місія” в Сан Хосе, не знаю.

Роздумуючи, якось, над сказаним, я опинився, принагідно, у величезній книгарні А. Лемана, на центральній авеніді. Я став там розглядатися, і подивляти рідкий задум людської свідомості: Фантастичний лябірінт культурного мірила. Як то, думав я, в такій кишеневській столиці така велітенська, і не одинока, книгарня! Це мусить щось говорити про культурний рівень цієї невеличкої країни. І, взявши з цікавости, одну книжку до рук, я почув, як хтось торкнув мене у плече. Передомною стояв молодий, енігматичний Фальяс, в товаристві середнього росту молодої ще жінки.

²⁾ „Маміта”, здрібніле „мамуня”; „Юнай”, популярне скорочення слова „Юнайтед”, „Маміта Юнай” згірдлива назва звернена проти „Юнайтед Фрут Ко”, американської бизнесової компанії, власниці численних овочевих плантацій в Лат. Америці. Її там уважають за нечесного визискувача бідного люду.

— Це ви, певно, будете той українець із З'єдинених Стейтів.

— Той самий.

— В такому разі, я хотів би вас познайомити з вашою землячкою.

— Приємно. Дуже приємно, запевняв я їх обоїх, більше з цікавости, ніж з сантиментальності. — Ви сказали, їй на ймення . . .

— Я не сказав, як вона називається. Я сказав, з вашою землячкою.

Та, що стояла біля нього, скромно усміхнулася і безцеремоніально вп'янила в мене свої тверді, нерозгадані зініці. І так вона стояла, не сказавши її слова, у застиглій позі, наче б ніколи не бачила свого земляка з „іншого світу”.

— Але, даруйте, що вас стурбували, — виручався молодий Фальяс. Ми часто буваємо, в полуночних годинах, в ресторані „Ель Прадо”, на восьмій вулиці, між третьою і п'ятою авенідами. Чи не могли б ви нас там стрінуті?

— Дуже радо, — відповів я механічно, заскочений якоюсь півмістичною загадковістю. — Дуже радо . . .

— Ентонсес, а сус орденес, сеньор³

— А сус орденес, — кинув я їм у слід, ніби звалюючи з грудей преважкий камінь.

Моя землячка, тимчасом, ще раз глянула на мене, переекзаміновуючи мій погляд, мою поведінку, і всю мою душу.

Так почав сходити час за часом, а за ним пішли дні за днями. А молодий Фальяс, із моєю землячкою, у „Ель Прадо”, не з'являвся. Ну, подумав я, така то латинська обіцянка. Але, всупереч усьому треба бути вибачливим. Аж одного дощевого пополудня (в Сан Хосе, в цю пору, звичайно, перепадають щоденні дощі), вони, нарешті, показалися. Я бачив їх скучені, водою зрощені сильні, які помалу просувалися крізь соковиті випари страв і густі клуби задушливого тютюнового диму.

— Ну, нарешті добилися, — виправдувався ніякovo мій гість, — бо, в таку пору, як ця, ви знаєте . . . А ви, вже довго тут ждете?

— О, малошо не два тижні, — пробував я жартувати.

— Два тижні? — вмішалася, нарешті, моя землячка. — Але, будь ласка, говоріть трохи повільніше, бо я еспанської мови ще добре не опанувала. А, тут, ще ця пісня . . . — і показала на голосник, від якого неслася зворушлива мелодія. — Вона просто мене оп'янює до безтями.

³) Ну, то до ваших послуг.

— А-а, Гвантанамера,⁴ — відмітив я. Дуже популярна, і на часі.

— І про що вона говорить?

— Поет говорить про себе, що він щира людина, із місцевості, де ростуть пальми, і що він, перед смертю, бажає висказати із своєї душі віршовані слова, і зв'язати свою долю із судьбою своїх нещасних земляків.

Користаючи з її балакучості, я спитав, мою землячку, скоро по-українськи:

— Чи ця пісня, часом, не промовляє чимось до вашого серця?

— Я хотіла би вам щось сказати, але не тут. І не тепер. Може, іншим разом, відповіла вона скоро, і замовкла.

— Яка чудова пісня! — пробував я затерти сліди української мови. — Ви знаєте, пісня це історія людської поведінки, людського поступовання, яке міняється з кожною генерацією, а, проте, основно, воно ніколи не міняється з огляду на його суцільну єдність з іншими генераціями.

— Говорите як Орtega і Гассет⁵ — вмішався тут мій гість.

— Але, що ви робите в Коста Ріці?

— Який збіг обставин! А я, власне, хотів це саме спитати мою землячку. Що ви робите тут, в Коста Ріці? — звернувся я до неї зовсім поважно.

При цьому молодий Фальяс підвівся і заповів скоро:

— Ми ще побачимося.

А моя землячка додала, півшепотом, по-українськи:

— Як я сказала, іншим разом.

Що вона хотіла мені сказати? А, може, це була тільки доbre заплянована увертюра до щойно настроеної непевного змісту симфонії? Але, час мій не спав. І не спали розгойдані мислі. А, тимчасом, минали години, а за ними недіспані ночі, і дні перешиті важкими думками, а там утікали вже тижні, як підкошена ланя, у безвість, у безвість, у безвість... А моя землячка пропала, як кинутий камінь у воду, і то перед моїм недалеким від'їздом.

Аж якось, під подув тропічного вечора, я стрінув її на центральній авеніді: вона, як звичайно, в товаристві молодого Фальяса, пристала на хвилину, здвигнула раменами, розвела руками, ніби хотіла виправдатися:

⁴⁾ Із поеми *Versos sencillos*, кубинського поета Хосе Марті (1853-1895), із групи літературної школи т. зв. модерністів (1882-1910).

⁵⁾ Хосе Орtega і Гассет (1883-1955), еспанський філософ і есеїст.

— Самі бачите: нічого не вдію.

При цьому її енігматичне обличчя затягнулося зразигнованим, трагічним серпанком, і так, на цьому, воно й застигло. А, вона сама, скрутила помалу направо, на вулицю другу, в сторону центральної пошти, і зникла, зникла, раз на все, у густому вуличному натовпі. У тій хвилині мені видалося, мені причулося, що у мені, у моїй душі обірвалася остання струна нескінченої симфонії: бринь, і замовкла.

Тільки вечірні світла, як вірні свідки тої тихої, на тропічному тлі драми, ніби пробували мене переконувати, що життя, всупереч усьому, тліє, живе, іде і пульсує далі.

Любомира Мичковська

ОДИН ДЕНЬ У ДЕЛЬТІ ДУНАЮ

(Враження з подорожі)

Більша частина довгоочікуваного літа за нами і в тому короткому часі літнього сезону майже кожний, в міру можливостей і зацікавленів, старається використати свою відпустку і якнайкраще провести той час на відпочинку. Одні шукають відпруження над морем, інші серед непорушеної ще модерною цивілізацією природи, деякі влаштовують родинні зустрічі, а ще інші шукають глибоких вражень в поїздках до різних країн, щоб запізнатися з їх красою і культурою та життям народу. Поїздки ті дуже облегшені тим, що в останньому десятиріччі модерні реактивні літаки уможливлюють в короткому часі переліт не лише з одної країни в іншу, але й з одного континенту в другий, а це, разом з доступними цінами, пожавило й спопуляризувало туристичний рух. Цього року, каристаючи з небувалої нагоди і сприятливих умовин, вибрали ми поїздку до південносхідньої частини Європи — Румунії. Ціллю поїздки з одного боку були відвідини держави, положеної в сусідстві України, природа якої така подібна до нашої, де гордо височіють зелені Карпати і береги якої обливає зі сходу те саме Чорне море, а, з другого, зустріч із рідними моого чоловіка після довгих років розлуки.

Перша зупинка, на кілька днів, у Букарешті. Столиця Румунії робить гарне враження: широкі бульвари перетинають місто, яке тоне в зелені парків та алей. В одному з найбільших і найкращих парків поставлено пам'ятник нашому Тарасові Шевченкові. Гарні будівлі, переважно в стилі ренесансу, притягають увагу своєю елегантною і ніжною структурою. Між ними витонченою архітектурною формою відзначається т. зв. „Атенеум”, де відбуваються концерти. Недаром Букарешт віддавна був знаний як „Паріж Сходу”. Ще помітні на бічних вулицях незначні сліди грізного землетрусу, який навістив це місто 1977 року і спричинив жахливі спустошення та забрав багато людських жертв.

Очевидно, що надзвичайно зворушливою, радісно-болючою була зустріч з рідними й друзями моого чоловіка з часів студій, з якими провели ми той короткий час. Хвилювали нас їхні розповіді, зворушували до глибин душі їх намагання уприємнити наш

побут у їхній країні. Незважаючи на важкі післявоєнні переживання, які вирили глибокий слід не лише на їх обличчях, але і на їх психіці, люди, з якими ми мали нагоду стрічатися, відзначались добротою, щирістю, ввічливістю. Ті цінні прикмети проявлялися в них на кожному кроці. Відомий факт, що в важких, невідрядних обставинах характер і вдача людини гартуються немов сталь, часто людина стає більш шляхетною і благородною. І мимохіть, як прикий контраст, насувається порівняння: часто людина, яка живе в матеріальному добробуті й користає з необмеженої свободи, легко затрачує високі моральні вартості, стає егоїстом-самолюбом, для якої, крім матеріальних вигод і розкошів, все краще й духовно вище не має значення.

З Букарешту їдемо автобусом на північ, через південне пасмо Карпат, до Трансильванії. Дорога немов алея — засаджена обабіч високими, стрункими тополями. Від чоловіка довідується, що тополя — це улюблене дерево румунського народу і тому їх у тій країні дуже багато. Шлях в'ється серпентиною щораз вище і перед нами виринули гори у своїй повній красі. Вони, немов живий ізмарагд, своєю зеленню, стрункими, височеними з граційним віттям смереками чарують зір. Подорожі затримуємося в курортній місцевості Сінай, де знаходитьться літня резиденція колишніх румунських королів, а також монастир з церквою, побудовані на зразок святині в єгипетському Сінаї. Є нагода оглянути храм Божий з добре збереженою мозаїкою, засвітити свічку перед вівтарем і в короткій молитві прохати Господа за успішність нашої поїздки.

Перетинаємо найвищий гірський масив, т. зв. „Карайманське пасмо”, верхи якого перевищують нашу Говерлю, бо сягають 2,500 метрів понад позем моря. Зближаємося до міста Брашов, колишнього — за часів Австро-Угорщини — Кронштадту, яке мальовничо розташоване в гірській кітловині й виглядає немов коштовний камінь в дорогоцінній оправі. Це осередок німецького поселення з ще давніших часів, а своїм виглядом нагадує типове німецьке місто.

Готель, в якому затримуємося, знаходиться 20 км. за містом в прегарній околиці, положений 1000 м. понад рівнем моря. Тут спокій цілковитий, автовий рух майже не існує, ми захоплені красою буйної природи і кристально-чистим, ароматним повітрям, яке так легко вдихають легені, що й не думається про втому. Від готелю, в різні сторони, ведуть доріжки, якими ходимо на проходи і тільки пізна ніч або рясний несподіваний дощ заганяють нас до приміщення.

З Брашова везе нас автобус до останнього етапу нашої подорожі в Румунії — над Чорне море, до курортно-відпочинкової місцевості, положеної 40 км. на південний від Констанци, де проведемо повних п'ять днів. З жалем покидаємо чарівні Карпати і їдемо на південний схід. В короткому часі краєвид цілковито міняється — в'їздимо на рівнину, яка немов стіл, тягнеться аж до Дунаю. В околиці Пльоешті, через яку переїздимо, видніє безліч нафтових веж, тому що це один з найважніших теренів видобування нафти в Європі. Обабіч автостради, крім рядів тополь, тягнуться безконечні лани кукурудзи, вироградників, цукрових буряків та соняшників. Збіжжя вже скосене, селяни працюють на полях біля сільсько-господарських машин...

Врешті перед нами, дещо втомленими довгою їздою, відкрилося безмежне плесо синьо-сталевої води. Це — Чорне море, пояснює провідник і на звук тієї назви якесь дивне, радістю сповнене почування огортає наші серця. Море те вже бачив і плавав у ньому часто мій чоловік в іншій місцевості і в нього найкращі спомини молодих літ пов'язані з ним. В мене, на вид моря, виринула ціла низка рефлексій і думок: це ж те саме море, яке обливає нашу Батьківщину з півдня, історія якої від сивої давнини так тісно пов'язана з ним. Як близько й одночасно далеко до тієї країни, куди покищо можемо тільки думкою злетіти. І дивно мені: те море зовсім не „чорне”, таким буває тільки у час бурі й негоди. Тоді воно сердиться і лютує і піниться, а його грізні хвилі темніють і стають немов чорними.

Побережжя, забудоване численними готелями, разом з краєю моря, приваблює туристів. Заїздимо до модерного готелю, а точніше до комплексу трьох готелів, які елегантними терасами й численними сходами так пов'язані з собою, що немає потреби виходити назовні на вулицю, щоб дістатися з одного готелю в другий. З вікна кімнати вид на те ж чарівне безкрає море, темна голубінь якого в далині непомітно лучиться з небозводом. Незважаючи на втому, сходимо терасою на пляжу, а друг моєї подорожі не може не піддатися спокусі, щоб не кинутися в обійми морських хвиль і бодай недовго поплавати, бо в цей час вода тут ще холодна.

Кожного дня використовуємо дополудневі години на побут на пляжі й купіль в морі, а пізне пополуднє й вечори на проходи. А є тут куди проходжуватися! Довжені алеї з незмінними тополями, парки й прегарні доріжки з кущами різnobарвних троянд тягнуться кілометрами і примушують забувати про втому.

Перебуваючи над Чорним морем, використовуємо рідкісну нагоду побувати й оглянути дельту Дунаю. Поїздка неблизька, триватиме цілий день, тому автобуси виїздять вже в 6-тій годині ранку. Дорога веде мальовничу околицею до міста Тульча, де Дунай розгалужується на три рукави: один пливе зразу на північ, опісля спрямовує свій біг на схід і творить границю між УРСР і Румунією та носить назву Кілія; другий — Суліна, з рівним руслом, куди запливають великі морські кораблі, пливе прямо на схід; третій, який відгалужується недалеко за Тульчею, пливе в південно-східному напрямі. Саме цим третім рукавом Дунаю, який носить назву св. Юрія, відбуватиметься наша прогулька.

Дельта Дунаю — це царство мочарів і плавнів, описана ще перед 2500 роками батьком історії, Геродотом, це земля, якою проходили армії перського короля Дарія, македонського Олександра Великого, римські легіони імператора Траяна на полки нашого славного князя Святослава Завойовника в його походах на Візантію. Поблизу дельти грецькі колоністи збудували військову фортецю Гістрію. Її територія виносить 4340 км.² і простягається поміж трьома рукавами, якими Дунай вливається в Чорне море.

В Тульчі, після коротких оглядин природознавчого музею, в якому познайомлюємося з зразками рослинного й тваринного світу дельти, всідаємо на невеликий корабель і 70 км. пливемо Дунаєм. На наше велике здивування і розчарування ми опинилися не посеред блакитних, оспіваних численними поетами й композиторами, хвиль Дунаю — тієї старинної і другої щодо величини в Європі ріки, води якої від її джерела аж до Чорного моря обливають береги вісімох країн, а серед каламутних її вод. Очевидно, краска води залежить від погоди, а тому, що в околиці падали дощі, від того її непривабливий колір. Широченна ріка виповнена по вінця водою, берегів у нашому розумінні нема, такі води плоскі і низькі — тільки похилі верби, пні яких майже до половини в воді, та гаї білих тополів визначають його береги. Де-не-де на підвищеному терені видніють в зелені дерев села, серед яких височіють церковні куполи з хрестами. Після тригодинної плавби кораблем пересідаємо в малі човни, чотири особи в кожному і весляр. Справжньою і несказано приємною несподіванкою було для нас почути українську мову, що нею розмовляли між собою веслярі-рибалки. Довідузмося, що це українці, нащадки колишніх жителів центральних українських земель та запорізьких козаків, які після зруйнування Січі 1775-го року по-

далися за Дунай на вільні й дики землі Добруджі, що були під пануванням турецьких султанів, де знайшли більшу свободу й тут поселилися. Засновано було тут т. зв. „Задунайську Січ”, яка проіснувала майже 50 років. Мова їх чиста, милозвучна, з при-дніпрянським акцентом, надиво майже не засмічена чужими словами — ми насолоджувалися її звуком. А як болючий контраст насувалась сумна-невесела картина нашої еміграційної дійсності у вільному світі: тут, над Дунаєм, люди, предки яких понад 200 років залишили рідні землі, не втратили серед чужого довкілля своєї ідентичності, не втопилися в чужому морі та не соромляться свого походження, а там, на позаморській еміграції, пропадають вони часто-густо в першій генерації...

Лябірінтом вузьких проїздів, немов каналів, прорізаних у високих, неначе стіна, комишах, в'їздимо в плавні. Керманич веслує вправно рукою, вміло виминаючи всякі перешкоди у виді розгалужених кущів та верб, віття яких купається у воді.

Човен виплив на безкрай плесо, і перед нашими очима розкрилась небуденна, унікальної краси картина. Довкруги, далеко як оком сягнути, срібне дзеркало води, на якому красуються, немов намальовані, малі острівці, повні зеленого латаття, з білим та жовтим квіттям водних лілей та інших водоростів, які так і ваблять своєю надзвичайною красою. З великих листків керманнич робить для кожного з нас накриття на голову й прикрашує його квітом лілеї. Пливемо, немов модерні Робінсони... Створюється враження, що ми опинилися на іншій планеті. Довкруги царить спокій і непорочна тишина. Сонце з темноголубого неба щедро сипле своє золоте проміння, немов і воно милується тим чарівним, не занещіщеним людиною і її цивілізацією закутком та дивується, звідкілля він взявся і як зберігся у сучасному неспокійному світі.

Дельта Дунаю, повна своєрідної краси й екзотики, одне з найбільш атрактивних місць Європи, щедро наділена багатством природи, безграницім простором води й очерету, більших і менших озер, покритих різнородною рістнею, повною пташні та чотириногих звірят.

Дельта ця — це не тільки ідеальне місце для любителів природи і звіриного світу, але й для тих, що шукають спокою від нервового напруження, пов'язаного з сучасним життям. Довідуємося, що тут, на відносно малому просторі, живе понад 300 пород різних птахів. Це одне з нечисленних місць в Європі, де виводяться пелікані, їх тут ціла колонія; якраз двох керманнич човна нам показує. Це птахи рідкісної краси, які живуть поруч білої

чаплі та граційних лебедів. Пташиний світ дуже багатий, крім них живуть тут тисячі інших птахів, м. ін. вальдшнепи, чайки, журавлі, дики гуси й качки. Цікаво відмітити, що дельта Дунаю є також зупинкою для перелетних птахів у теплі краї. Крім захоплюючого пташиного світу, вона творить також величезний природний акваріум, багатий на різні роди риб. Тому й риболовство було тут первісним зайняттям людини і є воно й посьогодні. Дельта, якою в сивій давнині бродили великанські мамути й носороги, сьогодні виглядає немов природний парк. Живуть тут рідкісні звіріята такі як норки (мінки), мускрати (ондадри) і горностаї, які високо ціняться з огляду на їх дорогоцінні хутра. На островцях і закрутках проїздів знаходяться дики, лиси, дики кошки, не бракує і вовків.

Поворотна дорога автобусом надзвичайно цікава, зокрема для нас обоїх. Проїздимо декількома українськими селами, які своїм положенням, стилем церков і домів, критих очеретом, з колодязями і журавлями на подвірях, а часто навіть назвами, так дуже нагадують давні, передвоєнні українські села. Неабияке враження викликає в нас поява давно небачених двох бузьків, які повагом злетіли до великого гнізда, збудованого просто на вершку телефонічного стовпа. Цю картину обов'язково треба було утривалити на фільмовій плівці. Вдоволені такою небуденою пойдкою, повні вражінь, які залишаться у нас надовго й деталі яких стараємося утривалити, пізнім вечером повертаємося до готелю.

Час минає швидко й за два дні треба нам залишити цю природою цікаву країну й гостинних людей. Вечором, перед від'їздом, ідемо ще раз на пляжу, щоб попрощатися з морем. Сонце клониться до заходу, а море освітлене його останнім промінням виглядає немов хтось розтоплене золото вилив на його поверхню, а воно не тоне, тільки дрібними пурпурово-золотистими хвилями втікає і ховається гендалеко за обрій. Пора хоч на короткий спочинок, бо від'їзд назначений на шосту годину ранку, встати треба в четвертій. Перед нами далека дорога й довгий, бо 24-годинний день. Лягаємо втомлені, з глибокими душевними переживаннями, а лагідний шум морських хвиль заколисує нас до сну. Ранком, перед відлетом літака, настирливо насувається питання: чи судила нам доля ще раз побувати в тій країні, оглядати зелені Карпати і чарівне море, а передусім рідних і близьких, яких там залипаемо. Хочемо вірити, що так!

Богдан І. Лончина

РІСОРДЖІМЕНТО

(Продовження)

Амбасадор Г'емонту в Петербурзі, граф Котті ді Брусаско, ось так характеризує попередню епоху в меморандумі до царя Олександра з березня 1818 р.:

„Італійське королівство було кероване зовсім іншим способом. Бонапарт зберіг там мову, створив національне військо та військового духа, передав усі уряди місцевим людям, а з чужиців залишив тільки віцекороля. Люди великого ума, що стояли на чолі урядів, дали поштовх для національного духа, відповідно спрямували виховання та нову генерацію. Молодці навчилися орудувати зброєю; піддержано мистецтво . . ., піддержано ентузістично національну мову й літературу; мешканці різних провінцій . . . почали пізнавати себе, відвідувати одні одних, вважати себе членами тієї самої нації . . . Примушенні боротися за чужу справу, вони потішали себе тим, що коли прийде нагода, вони готуються до боротьби за власну державу . . .”

**

А говорячи про мир, той сам амбасадор висловлює такі політичні міркування:

„Ні Франція, ні Австрія не погодяться ніколи, щоб зрезигнувати з власних претенсій (до Італії). Ніколи жадна з них не буде чутися безпечною, як довго друга стоятиме однією ногою в Італії . . . Як довго існуватиме та ривалізація, Європа не може надіятися на правдивий мир. Видаеться, що одиноким способом усунути ту ривалізацію є встановити в північній Італії державу досить сильну, що боронила б Альп та замкнула б усім чужинцям браму до Італії”.²⁾

III. Революційні рухи 1820-их років: карбонерія

Після програної Наполеона, усунені ним володарі вернулися до своїх країн. Та вони, а головно їхні двори, хотіли завернути колесо історії до стану з-перед двадцяти років і почали касувати

2) Там само, ст. 33 і 35.

Революції Наполеона, і яке прийнялося, наприклад рівність усіх перед законом, знесення привілеїв аристократії й духовенства, рівний поділ прав, почестей і тягарів між шляхтою й нешляхтою. Велике число аристократівуважало, що треба зберегти ці нові суспільно-політичні надбання ради загального добра. Однак правляча верхівка бажала вертатися до стану з-перед 1789 року.

Невдоволення серед населення італійських державок зростало, головно з двох причин.

1) Австрія, що зайняла велику частину Італії, вела політику спрямовану проти національних інтересів італійців, зн. проти незалежності Італії. Щоб тому протиставитися, треба було розпочати боротьбу проти Австрії. Деякі італійці хотіли це зробити при допомозі поодиноких італійських володарів.

У Льомбардії й Венето Австрія спершу рядила лагідно та впровадила важні реформи (збережено багато наполеонських змін, обмежено привілеї духовенства; тут адміністрація була досвідчена, економічна політика модерна, добра шкільна система; були гроші на культуру, будування доріг). Ця політика кн. Меттерніха натрапила на перешкоду з боку австрійського цісаря й централізаційної адміністраційної системи. Тому австрійська поліція одержала доручення слідкувати за такими справами, як змови й тайні товариства, обсервувати публічну опінію й керувати нею, приглядатися подіям у сусідніх італійських державах. Меттерніх здавав собі справу з амбіцій Сардинського королівства (П'емонту) і не хотів допустити до того, щоб воно дало помічну руку італійським змовникам. Метою політики австрійського канцлера було зберегти рівновагу в Європі між поодинокими державами, а щоб це сталося, треба було зберігати внутрішній і зовнішній суспільний лад та поборювати всяку революцію. Він стояв на засадах монархії з Божого права, тому відкидав засади народної суверенності, демократії, свободи, конституційної системи правління. Суспільний порядок і міжнародня рівновага це два стовпи політики Меттерніха, яка мала вплив і на інших італійських володарів, головно на тих, що входили в круг австрійських впливів.

2). Другою причиною невдоволення серед населення була відмова італійських володарів дати рівність і свободу своїм підданим, уділяючи їм конституцію, на основі якої населення могло б вибирати своїх представників до парляменту та яка уточнювала є владу короля і не робила її абсолютною.

Ціллю італійських патріотів було змагатися за незалежність Італії та за політичну свободу. Однаке в тодішніх умовинах було небезпечно виступати з такими ідеями. Тому єдиний вихід, що їм залишався, це змови, конспірації, які плекали б ідею незалежності й конституційної свободи. Це завдання почало частинно виконувати тайне товариство, що називалося „карбонерія”. Воно мало свій початок у Франції при кінці XVIII ст., опісля поширилося в Неапольському Королівстві та інших частинах Італії. Члени товариства — карбонарі, себто вуглярі — мали свої таємні символи й обряди, взяті з вуглярства, та вживали жаргону вуглярів, щоб хоронитися перед поліцією. Їх опікуном, як і спікуном вуглярів, був св. Теобальдо. Постання й діяльність карбонерії це вислід загального невдоволення. Її слабістю було те, що вона не мала ясно окреслених конкретних цілей: одні хотіли конституційного уряду, інші зменшення податків, ще інші політичної незалежності. І так воно було аж до виступу Мацціні з більше конкретною політичною програмою. Знав про це Меттерніх, і так звітував цісареві 3 листопада 1817 р.:

„Тому що ми від довшого часу знаємо про те, що в Італії існує багато тайних організацій, які, під різними іменами, ширять фермент, невдоволення й опір серед майже всіх класів населення різних держав цієї країни, ми мусіли здобути інформації про їхні пляни й засоби, про їхніх провідників, відношення одних до одних, а головно про їхнє відношення до злодіян... Постійний нагляд... показав, що якщо з одного боку не можна заперечити дійсного існування тих різних організацій..., то з другого боку їм бракує... визначних провідників, таких, що викликували б довір'я. Вони не мають ні центрального керівництва, ні інших конечних засобів, щоб викликати справжні революційні рухи. Розділені між собою, коли йде про ідеї й засоби, члени тих організацій виступають сдні прости одних кожного дня і були б завтра готові вхопити за зброю одні проти одних”.³⁾

Головними центрами діяльності карбонарів були Неаполь, Торіно й Міляно.

(Продовження в наступному числі)

---

3) Там само, ст. 39.

РЕЦЕНЗІЯ

Микола М. Палій; МАРІ, МАРІ. Повість про пілкошене життя. Накладом 1-ва „Збруч”, Відень, Австрія 1976, 7 непаг. стор., 208 x 144 мм.

Микола М. Палій, автор кількох зб'єрок оповідань із українського життя ще в рідному краю та життя тутешніх давніх емігрантів, автор перекладів із еспанської мови та розвідок еспанською мовою, професор коледжа в стейті Іллінойс, написав „повість” про пілкошене життя, це передчасну смерть своєї найдорожчої та незабутньої дружини Марійки. Повість названа англійською мовою „A Short Story in Ukrainian”, займає 7 сторінок друку на гарному, черпаному папері, написана скоро після переходу в вічність його життєвої супутниці. Віддаючи пошану своїй найдорожчій особі, автор збудував їй пам'ятник цією „повістю”, що її справді можна розвинути в справжню повість. Та ця „повість”, хоч коротенька, куди краща і змістовніша. Як на намогильному пам'ятнику якась емблема характеризує життєвий зміст і ідеї похороненої людини, так двома найважливішими моментами з життя дружини — це параліч-полію її, восьмилітньої дівчини, з якого вилікувалася прямо силою волі, і їзда іллінойськими преріями до Шикаго з малими дітьми, до своєї церкви і до сповіді, на свято до своїх — автор збудував тривалий літературний пам'ятник. Ці найважливіші моменти з їхнього життя пригадує автор, сидячи при смертному ложі дружини, яка засіклила свій життєвий шлях прямо на його руках. У цю коротку повість-спогад уклав автор зміст-есенцію їхнього життя. Уклав теж у повість свій глибокий біль і невимовний жаль. А назвав свій твір „Марі, Марі”, бо так називав її стилем розговірної діялектної мови. Хоч цей твір особистого характеру, належить він до кращих літературних творів.

В. Лев

Пісня про Ролянда. Із старофранцузької мови, переклав Богдан І. Лончина, видання Українського Католицького Університету ім. св. Клиmenta Напи, Праці філософічно-гуманістичного факультету, т. XXI, Рим 1977, 171 стор., іл., 238 x 160 мм.

Старофранцузький національний епос цікавить наших поетів і дослідників світової літератури, бо насувається паралеля до нашого „Слова о полку Ігореві”, старо-українського національного епосу — рапсоду. Маємо в нашій літературі переклад „Пісні про Ролянда” пера Василя Шурата (Львів, 1895, 143 стор.) Це гарний переклад, — переспів, перевиданий в 1957 р. у Львові. Б. Лончина — романст і професор УКУ в Римі поновив переклад французького епосу точним перекладом кожного рядка оригіналу без риму та ритму. Він використав дослідер манускрипти видання старофранцузького епосу з різними коментарями, описав їх оригінальну вартість, а для свого перекладу використав т. зв. Оксфордський манускрипт.

У вступній статті на стор. 5-23 наш перекладач подав історичне підложня подій, що збулися в Піренейських горах на пограничні Еспанії та Франції при кінці восьмого сторіччя. Докладно схарактеризував він тодішні супільні верстви в західній Європі, феодальний устрій, боротьбу між світською та церковною владами. Подав нарис розвитку старофранцузької літератури, головно епічної, серед якої найкращою є саме „Пісня про Ролянда”, що є теж найстаршим архітворм французької літератури. Цей твір дійшов до нас у сімох рукописах, виданих замітними французькими вченими літературознавцями. Проф. Лончина на-краслив коротку історичну подію про невдалий похід Карла Великого на Еспанію, на невірних мусулман. Під час його повороту баски чи гасконці (15 серпня — 778 р.) напали на задню сторожу армії Карла, якою проводив Ролянд, небіж

Карла Великого. Не всі історичні події та особи навіть місцевості правдиві. Ролянд не був небожем Карла. Також вік Карла як 200-літнього монарха неправдивий. Це епічна прикраса середньовічної елопеї. Дуже правдиво представлена ідея твору. Наш дослідник каже: „Ідея абсолютної вірності, що належала володареві від його васалів; ідея абсолютної допомоги, що її володар винен своєму васалеві; ідея, що війну між двома васалями можна вважати законною тільки тоді, коли вона не противиться вищим інтересам їхнього спільногого сюзерена”. (ст. 19). Правдиве є те, що провідники християнського народу, Карло і Ролянд мають справжню християнську віру. Още сильний християнський елемент у епосі. Далі сильно виявляється в епосі любов батьківщини, феодальні чесноти, боротьба проти ісямія.

Пісня про Ролянда дечим нагадує середньовічний староєспанський епос „Пісню про моого Сіда”, також у перекладі проф. Лончини. Але можемо порівнювати, що й робить наш перекладач, „Пісню про Ролянда” із старонімецьким епосом „Піснею про Нібелюнгів” (український переклад В. Щурата) і нашим „Словом про Ігорів похід”, хоч „Слово о полку” не є повновартісним епосом, а радше геройчним рапсодом. Геройчні походи, завзята боротьба з ворогом, християн проти невірних (крім Нібелюнгів), все це ідеали середньовічного письменства, представлені на тлі своєї народної культури, що сильно характеризує народ, його побут, звичаї і духові вартості.

Для „Пісні про Ролянда” як епосу характеристичні признаки класичного епічного твору, де докладно й кропітно представлені напр.: опис зброй, також і збрui, характер лицарів, описи битви чи двобоїв, епізодичні вставки в акцію, звертання до Вищої Сили — Бога про належну покару невірних тощо. В поемі є неправдиве представлення мусулман, що вірять в містичні божества гелленського світу. За твердженням проф. Лончини, „...геройчні пісні, порівнюючи їх до сучасної міжнародньої літератури, виказують, що ідеали, якими жили середньовічні письменники, справді гарні, добрі й шляхетні”. (ст. 23). Будова вірша „Пісні про Ролянда” це 10-тискладовий вірш асонансовий, в „Пісні про Сіда” вірш різноскладовий, „Слово о полку” замітне нерівноскладовою будовою. Всі однаке, як і „Нібелюнги”, докладно зображують епоху середньовіччя і прикметні риси кожної наші, що видала такий твір.

Проф. Лончина переклав „Пісню про Ролянда” із т. зв. Оксфордського тексту, виданого вперше Франсіском Мішель у 1837 р. в Парижі. Цей рукопис має 3998 десятистопових рядків, текст ділиться на 291 асонантичну строфу. Цей манускрипт не оригінальний, а копія переписана з незбереженого рукопису, близько в 1170 році в Англії англонормандським діялем.

Проф. Лончина не дав поетичного, римованого й ритмованого перекладу, як В. Щурат, але переклав точно й дослівно рядок за рядком, „не маючи жадних претенсій до поетичних вартостей” (ст. 20). Лиш подекуди перекладач старався впровадити ритм, але „ніколи ціною точності перекладу”. А ці римовані рядки і строфи сприємливі і дуже милі для вуха. Наш перекладач призначив свій твір у першу чергу для студентів як університетський підручник. В той спосіб дослідник змісту й ідеї твору пізнає високу вартість цього епосу, а з цим і культуру французького народу.

До перекладу Лончина подає в нотках численні коментарі, взяті також із інших видань „Пісні про Ролянда”, пояснюючи неясні місця тощо і в цей спосіб ставить перед читачем не тільки точний зміст епосу, а вповні й духа середньовіччя, прикметних рис середньовічного епічного твору. Велика заслуга проф. Лончини, що зробив доступною нашій літературі перлину західноєвропейської літератури, ставлячи побіч ней наше „Слово о полку Ігореві”.

Василь Лев

ЛИСТИ ДО РЕДАКЦІЇ

У статті Я. Гриневича „Релігія в житті і творчості І. Франка” („Дзвони” ч. 2, 1978 ст. 34) є таке речення: „На ювілею Франка, що відбувся у Великому Театрі у Львові в 1913 р. (мало б бути: на ювілейному концерті в шану І. Франка — О. З.), Митрополит (Шептицький) не тільки прийшов особисто віддати поклін Іванові Франкові, але під гарячі оплески присутніх впровадив його під руку на почесне місце”.

Автор цієї статті хіба не був на цьому концерті, а вістку взяв з іншої подібної статті, яка давніше з'явилася в пресі. Ювілейний концерт в пошану І. Франка у 1913 р. відбувся не у Великому Театрі у Львові, бо поляки принципово не винаймали залі цього театру українцям, а в залі польської музичної консерваторії при вул. Хорощана. Концерт влаштували була студентська молодь, бо старше громадянство стояло оторонь І. Франка. Другий концерт приготовляло Т-во „Січ” у Львві, і цей концерт відбувся в залі „Народного Дому”. На обох концертах був присутній І. Франко, але Митрополита Шептицького не було. Я співав тоді у студентському хорі „Бандурист” і з естради добре бачив І. Франка, що сидів у першому ряді крісел на залі. На другому концерті я диригував хором „Січи” і також добре бачив І. Франка і його оточення. Як постала подана у „Дзвонах” вістка — не знаю.

Осип Залеський

З М И С Т

<i>о. д-р В. Постпішіль:</i> Українська Церква в системі канонічного права Східніх Католицьких Церков	— — — — —	3
<i>В. Жила:</i> Олександер Білецький та українське літературознавство	— — — — — — — — —	13
<i>I. Боднарук:</i> Забута могила на Скільському кладовищі	—	23
<i>М. Добрянський:</i> Чотири радіобесіди про УКЦ	— — — —	33
<i>Р. Данилевич:</i> Від легенди до реальної дійсності	— —	45
<i>М. Островерха:</i> Обніжками	— — — — — — —	54
<i>Микола М. Палій:</i> Нескінчена симфонія	— — — — —	62
<i>Л. Мичковська:</i> Один день у дельті Дунаю	— — — — —	68
<i>Б. Лончина:</i> Рісорджіменто	— — — — — — —	74
РЕЦЕНЗІЇ: М. М. Палій, Марі, Марі (<i>В. Лев</i>), Пісня про Ролянда (<i>В. Лев</i>)	— — — — — — — — —	77
Листи до РЕДАКЦІЇ (О. Залеський)	— — — — — — —	79

Редакційна Колегія:

Роман Данилевич, Василь Лев, Богдан Лончина, Марія Овчаренко
Адреса Редакції:

DZVONY, 20175 Lumpkin St., Detroit, Mich. 48234, USA

Адреса Адміністрації:

DZVONY, 2247 W. Chicago Ave, IL. 60622, USA

Річна передплата 12 дол. Висилати на адресу адміністрації.

